Ankerpunten in de gemeenschap

Kerkenvisie Oss

Colofon

Projectleiding	: Stuurgroep Religieus Erfgoed Oss Roel Augusteijn, voorzitter Caspar de Bonth Harry Peters
Auteur	: Harrie Maas – Monumentenhuis Brabant
Omslag en opmaak rapport	: It Continues, Engelen
Foto's	: Website kerkbesturen en andere openbaar toegankelijke sites
Uitgave	: Gemeente Oss, maart 2020

Literatuur

- *Kansen zien, kansen pakken*
  (Coalitieakkoord 2018-2022 gemeente Oss)
- *Toekomst voor religieus erfgoed*
  (Behoudwaaier opgesteld in het kader van "2008 Jaar van het Religieus Erfgoed – Geloven in Brabant")
- Bisdom van Breda
  Protocol (her)bestemming kerkelijke gebouwen (2019)
- Gemeente Oss
  Visie op de Vrijetijdseconomie van Oss (2016)
- Provincie Noord-Brabant
  De (verbeeldings)kracht van erfgoed. Beleidskader erfgoed 2016-2020
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
  Bouwstenen voor een Kerkenvisie. Handreiking 2019
- Stichting Monumentenhuis Brabant
  Toekomst voor religieus erfgoed. Beknopte handleiding voor behoud van onroerend religieus erfgoed voor kerkeigenaren, kerkbesturen en rentmeesters, voor gemeentebestuurders en ambtenaren, voor alle belanghebbenden en betrokkenen (2008)
- Stichting Behoud Monumenten Brabant / Monumentenhuis Brabant
  I*nspirerend militair erfgoed. De Zuiderwaterlinie in Noordoost-Brabant (2015)*

Inhoudsopgave

1. Voorwoord
2. Nationale kerkenaanpak
3. Gemeentelijke kerkenvisie
4. Oss: pilotgemeente kerkenvisie
5. Aanpak opstellen ‘Gemeentelijke kerkenvisie Oss’
6. Religieus erfgoed in Oss
7. Parochiële gebouwenplan ontwikkelen
8. Dialoog
9. Learning Community Religieus Erfgoed Oss
10. Religieus erfgoed als rode draad voor gemeentelijk beleid
11. Leidraad voor de herbestemming van kerkgebouwen
12. Samenvatting – beleidsaanbevelingen

Bijlage A Kerken, in gebruik voor de eredienst, in de gemeente Oss

Bijlage B leegstaande kerkgebouwen in de gemeente Oss

Bijlage C Herbestemde kerken in de gemeente Oss

Bijlage D Kapellen in de gemeente Oss

Bijlage E Kloosters in de gemeente Oss

Bijlage F Begraafplaatsen en rijksmonumentale grafmonumenten

1. Voorwoord

De centrale plaats die kerk en kerkgebouw in Nederland – en dus ook in Brabant – innam wordt allengs minder. De oorzaken hiervan zijn divers. Het kerkbezoek en de betrokkenheid bij kerkgenootschappen, ook in financieel opzicht, nemen af. Gevolg is dat kerkgebouwen geleidelijk overbodig worden, waardoor leegstand dreigt of soms is dit al aan de orde. De financiële situatie maakt bovendien dat instandhouding van de gebouwen (kerken en pastorieën) een steeds groter wordend probleem is.

De impact van het mogelijk verdwijnen van het religieus erfgoed op de bebouwde omgeving is zeer groot. Reden voor de rijksoverheid om een zestal gemeenten in Nederland te vragen om een visie te ontwikkelen op de toekomst van het religieus erfgoed in hun gemeente. Oss is een van deze zes en in dit verband de enige gemeente in Noord-Brabant.

De karakteristiek van de gemeente Oss, een groot grondgebied met een centrale stad en vele grote en kleine dorpen, is zeer geschikt om een goed beeld te krijgen van de diverse aspecten van het vraagstuk: wat is de toekomst van de kerkelijke gebouwen? Hoe behoud je zoveel mogelijk cultuurhistorisch erfgoed in de context van een vitale leefomgeving? Het gemeentebestuur heeft daarom graag gevolg gegeven aan deze vraag van het Rijk.

Anders dan de andere vijf gemeenten heeft het college van Burgemeester en Wethouders van Oss besloten een onafhankelijke stuurgroep in te stellen om deze kerkenvisie op te stellen. De gemeente is bij het vaststellen van de toekomst van vrijkomende kerkgebouwen zelf immers ook een belangrijke actor. Om de objectiviteit van de kerkenvisie te borgen is tot deze aanpak besloten.

Wij als Stuurgroep hebben voor de ondersteuning een beroep gedaan op de expertise en de capaciteit van het Monumentenhuis Brabant. Wij zijn hen erkentelijk voor hun bijdrage.

Na een intensief traject van ruim een jaar, waarbij wij dankbaar gebruik hebben gemaakt van de input van vele betrokkenen, biedt de Stuurgroep graag het resultaat van haar werkzaamheden aan het gemeentebestuur aan. De Kerkenvisie Oss is opgesteld door het Monumentenhuis Brabant, onder verantwoordelijkheid van de stuurgroep.

Wij hopen dat deze kerkenvisie een inspirerende werking mag hebben op het ontwikkelen van een toekomstbestendig toekomstperspectief van het religieus erfgoed in de gemeente Oss, in het bijzonder de kerkgebouwen. Verder spreken wij de hoop uit dat de verschillende stakeholders elkaar door middel van dialoog weten te vinden. Aan de gesprekstafel worden de beste resultaten bereikt!

Namens de Stuurgroep Religieus Erfgoed Oss

R.H. Augusteijn
Voorzitter

2. Nationale kerkenaanpak

Vanwege het gegeven dat steeds meer kerkgebouwen overcompleet raken ten gevolge van de sterke afname van het aantal kerkgangers, heeft de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) in de periode 2014 – 2016 een interactieve discussie gevoerd over de 'Agenda Toekomst Religieus Erfgoed'. Samen met kerkelijke, bestuurlijke en maatschappelijke partijen werd door de RCE de aard en omvang van de problematiek verkend.

Grote Kerk, Oss.

Een volgende stap was het ondertekenen van een samenwerkingsovereenkomst tussen overheden, kerkeigenaren en erfgoedorganisaties op 10 november 2018, gericht op het ontwikkelen van een duurzaam toekomstperspectief voor het religieus erfgoed in Nederland. De ondertekenaars verklaren in die overeenkomst de komende jaren diverse acties te ondernemen, waarvoor de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap in totaal 13,5 miljoen euro beschikbaar stelt. De voornoemde nationale kerkenaanpak heeft een nadere uitwerking gekregen in vijf programmalijnen:

- **Kerkenvisies**
  In de periode 2019-2021 wordt zo'n 3 miljoen euro per jaar beschikbaar voor het opstellen van integrale kerkenvisies. De middelen zijn bestemd voor gemeenten die een dergelijke kerkenvisie gaan opstellen. Als uitvloeisel hiervan zijn zes pilotgemeentes aangewezen.

- **Kennis**
  Om partijen te steunen die met religieus erfgoed aan de slag gaan, worden de daarvoor nodige data en kennis ontwikkeld en toegankelijk gemaakt.

- **Duurzaamheid**
  De energierekening vormt vaak een substantieel onderdeel van de exploitatie van een kerkgebouw. Om hier oplossingen voor te vinden en tegelijk te werken aan het terugdringen van CO2, wordt een innovatieprogramma opgezet dat zich specifiek richt op duurzaamheid bij religieus erfgoed.

- **Toegankelijkheid**
  Als kerken vaker open zijn, kunnen meer mensen hiervan genieten. Dat vergroot het draagvlak voor het behoud van de gebouwen en draagt bij aan verbeterde exploitatie. Daarom wordt ingezet op een grotere, publieke toegankelijkheid.

- **Draagvlak**
  Een groeiende groep personen komt niet of nauwelijks nog in kerkgebouwen. Daardoor zijn zij minder goed bekend met het belang en de betekenis van kerkgebouwen. Het beeldbepalende karakter wordt vaak nog wel herkend. Door hen met de rijke betekenislagen van religieus erfgoed in contact te brengen, wordt beoogd het draagvlak ervoor te vergroten.

3. Gemeentelijke kerkenvisie

De gelden voor het opstellen van een gemeentelijke kerkenvisie worden in de vorm van een decentralisatie-uitkering beschikbaar gesteld aan gemeenten die dit willen gaan oppakken. Elke Nederlandse gemeente kan eenmalig in de periode 2019-2021 een aanvraag indienen.

De hoogte van de uitkering wordt bepaald door het aantal kerkgebouwen binnen de gemeentegrenzen, waarbij alleen de objecten die in oorsprong als kerkgebouw zijn gebouwd meetellen. Daarbij geldt de volgende verdeling:

- € 25.000,- voor 1 tot en met 19 kerkgebouwen;
- € 50.000,- voor 20 tot en met 39 kerkgebouwen;
- € 75.000,- voor 40 of meer kerkgebouwen.

Een kerkenvisie is een strategisch document over de toekomst van kerkgebouwen in de gemeente. Het opstellen van zo'n kerkenvisie gebeurt in dialoog tussen de gemeente, kerkeigenaren, inwoners en erfgoedorganisaties. Het moet dan gaan over álle kerkgebouwen in die gemeente: monumentaal en niet-monumentaal, nieuw en oud.

H. Hartkerk, Oss.

Hoe een kerkenvisie vorm wordt gegeven en welke opzet wordt gevolgd, is vormvrij. Er zijn geen richtlijnen vanuit het Ministerie van OCW. Ook hoeft een kerkenvisie geen tot in detail uitgewerkte herbestemmingsprofielen of uitvoeringsplannen te bevatten. Van belang is dat partijen met elkaar de dialoog aangaan over een duurzaam toekomstperspectief voor de kerkgebouwen.

Vanwege dat laatste aspect, namelijk een duurzaam toekomstperspectief ontwikkelen voor kerkgebouwen, is het nodig dat de visie inzicht geeft over:

- hoe worden de kerkgebouwen op dit moment gebruikt?
- wat is de huidige en te verwachten leegstand?
- hoe kan in de toekomst worden omgegaan met deze herbestemmingsopgave?

Dit is als het ware basisinformatie om vervolgstappen te zetten, bijvoorbeeld met betrekking tot het verbreden van religieus erfgoed naar andere gemeentelijke beleidsterreinen.

Om het project 'Gemeentelijke Kerkenvisies' zo goed mogelijk van start te laten gaan en te laten 'landen' is vanuit de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed begonnen met een zestal pilotgemeenten. Het opstellen van een kerkenvisie is immers geen eenduidig traject, en ook het proces daar naar toe loopt niet gelijk. Elke gemeente is anders wat betreft de samenstelling van het religieus erfgoed, maar ook de stakeholders en hun emotionele lading zijn anders.

Het is de bedoeling dat er een leeromgeving ontstaat. Dat is van groot belang, want na 2021 – als het project 'Gemeentelijke kerkenvisies' is afgesloten – is de problematiek van de vrijkomende kerkgebouwen nog steeds actueel en zijn er nog steeds kerkgebouwen waarvoor een toekomstbestendige functie moet worden gevonden.

4. Oss: pilotgemeente kerkenvisie

Dat de gemeente Oss zich had aangemeld als pilotgemeente voor het project 'Gemeentelijke Kerkenvisies', was niet zo maar. Oss kent een bijzonder rijk en gevarieerd religieus erfgoed, maar staat daardoor tegelijkertijd ook voor een grote opgave om dit op een goede wijze 'door te geven' naar volgende generaties.

Het is zeker niet zo dat het erfgoed van de gemeente Oss zich beperkt tot het religieus erfgoed. Het omvat veel meer, zoals onder andere de vooraanstaande plaats van Oss op archeologisch gebied en het industrieel erfgoed dat lange tijd zo prominent aanwezig was in Oss. Inderdaad 'was', want veel is vanaf de jaren zestig van de vorige eeuw ten prooi gevallen aan de slopershamer. Oss, Megen en Ravenstein waren in het verleden vestingsteden. In tegenstelling tot Megen en Ravenstein is van het militaire erfgoed van de stad Oss weinig herkenbaars meer over.

Zonder andere erfgoedcategorieën binnen de gemeente Oss tekort te willen doen, kan worden gezegd dat het religieus erfgoed hier van bijzondere betekenis is. En dat niet alleen voor de gemeente Oss, maar ook voor de provincie Noord-Brabant. Dit houdt verband met de historie van de streek, waarin Megen en het Land van Ravenstein binnen het grondgebied van Staats-Brabant (1648-1795) buitenlandse enclaves waren. Binnen Staats-Brabant was de Nederlands-Hervormde kerk letterlijk en figuurlijk de staatskerk; de katholieke godsdienst mocht niet in het openbaar worden beleden. In de vrije heerlijkheden van Megen en Ravenstein, waar katholieke heren aan de macht waren, lag dat anders. Dat werden katholieke bolwerken, van waaruit heimelijk missies plaatsvonden naar gebieden die onder het gezag van Staats-Brabant vielen om daar het katholieke geloof levendig te houden. De katholieke enclaves van Megen en Ravenstein werden vrijplaatsen voor de vestiging van kloosterorden. Hun kloostercomplexen, soms nog met een religieuze functie, zijn tot op de dag van vandaag aanwezig in het landschap.

Ook leidde het tot bijzondere architectuur. De Luciakerk in Ravenstein, opgetrokken in barokstijl en voorzien van een bijzonder interieur, is daar een aansprekend voorbeeld van.

De Luciakerk in Ravenstein.

Muurschilderingen Luciakerk.

Nu het religieus erfgoed zo onder druk is komen te staan en er steeds meer religieuze gebouwen overcompleet raken, is het verstandig om na te denken hoe we als gemeenschap met 'ons' erfgoed om willen gaan. Voorkomen moet worden dat we dezelfde lering moeten trekken als bij het industrieel erfgoed van Oss, waarbij veel verloren is gegaan.

Erfgoed heeft veel potentie. Belangrijk is om erfgoed integraal te benaderen en crossovers te maken tussen de verschillende erfgoedcategorieën, zodat het geen 'eilandbenadering' wordt. Maar zeker zo belangrijk is om verbindingen naar andere beleidsterreinen te leggen. Dan kun je elkaar versterken. Als bijvoorbeeld in een kerk een gemeenschapshuis kan worden ondergebracht, dan houd je niet alleen erfgoed in stand maar wordt ook het gemeenschapsleven en de sociale cohesie versterkt.
Koppelkansen liggen er op vele terreinen, onder andere op wonen en werken, en erfgoedtoerisme. In die 'verbrede benadering' ligt voor de gemeente Oss een belangrijke meerwaarde om de instandhouding van het religieus erfgoed te bevorderen.

Het belang van erfgoed

Erfgoed vertegenwoordigt een grote maatschappelijke en economische waarde. Daar moet zuinig mee worden omgegaan. Erfgoed geeft identiteit aan een gemeenschap, het verbindt en het heeft ook een economisch belang.

1. Erfgoed geeft karakter

Monumenten, landschappen en historische gebouwen verbinden het verleden met het heden en onderscheiden dorpen en steden van andere plaatsen. Zij vertellen niet alleen het verhaal van een gemeente, maar vormen ook een onmiskenbare beeldbepalende kwaliteit. Met het oog op de Omgevingswet is het van groot belang om erfgoed, als kernkwaliteit van de fysieke leefomgeving, in stand te houden en waar mogelijk te versterken.

2. Erfgoed verbindt

Erfgoed vertegenwoordigt de identiteit van een gemeente en haar bevolking. Het maakt dat mensen zich thuis voelen. Inwoners voelen zich persoonlijk verbonden met specifieke gebouwen en verhalen. Als gemeenschap identificeert men zich met de eigen stad of dorp en haar verleden. Dit alleen al is een belangrijke reden om de herbestemming en doorontwikkeling van monumentale en karakteristieke gebouwen te stimuleren en te bevorderen.

3. Erfgoed vertegenwoordigt economische waarde

Onderzoek heeft aangetoond dat monumenten niet alleen een waarde verhogende invloed hebben op omliggende panden, maar ook dat erfgoed structureel geld kan opleveren. Elke geïnvesteerde euro in erfgoed heeft een multiplier effect. Erfgoed bevordert de aantrekkingskracht van Oss en draagt bij aan de vitaliteit van stad en platteland.

Interieur Grote Kerk, Oss.

In het coalitieakkoord van de politieke partijen die momenteel het college van B&W vormen staat vermeld dat de gemeente een proactieve rol zal pakken gericht op het verbinden van betrokken partijen rond het religieuze erfgoed. Onder andere met het opstellen van een gemeentelijke kerkenvisie wordt daar invulling aan gegeven.

De gemeenteraad van Oss heeft op 4 oktober 2018 een motie aangenomen om het project 'Gemeentelijke Kerkenvisie Oss' niet te beperken tot de kerkgebouwen, maar ook het overige religieuze erfgoed bij het opstellen van de visie te betrekken. Gezien de rijkheid van het religieus erfgoed binnen de gemeente Oss en de potenties die het heeft, een begrijpelijke uitspraak.

In deze kerkenvisie is daarom ook een inventarisatie opgenomen van kloosters, kapellen, begraafplaatsen en rijksmonumentale grafmonumenten (zie bijlagen). Als het gaat over de erfgoedwaarden speelt de ensemblewaarde namelijk een grote rol. Bovendien bevindt zich om een kerkgebouw vaak een begraafplaats. Bij een verkoop en/of herbestemming van een kerkgebouw is dit een belangrijk aspect. Het kan grote invloed hebben op de toekomstige gebruiksmogelijkheden.

Andere aandachtspunten zijn de inventaris en interieurelementen van het kerkgebouw en kerkelijke (kunst)schatten. Bij de inventaris en interieurelementen moet gedacht worden aan het orgel, preekstoelen, altaren, kerkbanken, koorbanken, klokken, torenuurwerk, monumentale vloeren, tombes en crypten en dergelijken.
In ieder geval is belangrijk dat de kerkbesturen vastleggen wat er allemaal is aan interieurelementen en kerkelijke (kunst)schatten. Deze zijn namelijk direct verbonden met het kerkgebouw. Bij verkoop en/of herbestemming van een kerkgebouw moet dit goed geregeld zijn. In bijlage A en B is na een eerste globale verkenning aangegeven of er waardevolle elementen aanwezig lijken te zijn.

Betekenis religieus erfgoed

Evident is dat religieus erfgoed velen raakt. Ook al gaan de meesten niet meer naar de kerk voor de eredienst of om er individueel te bidden, velen hechten waarde aan het behoud ervan. Het (mogelijk) aan de eredienst onttrekken van kerkgebouwen roept veel emotie en commotie op. 'Onze' kerk moet behouden blijven, hoor je dan vaak. Soms gaat dit gepaard met sterke emotionele gevoelens, zoals die onlangs naar voren kwamen in Ravenstein rond de Luciakerk, in de Remigiusparochie in Lithoijen en in Koolwijk rond de Sint-Annakapel.
De waarden die personen toekennen aan kerkgebouwen hebben een verschillende achtergrond:

- religieus: de kerk is een huis van en toegewijd aan God. Het kerkgebouw is een plek van en voor gelovigen, die daar samenkomen om te bidden en samen de liturgie te vieren;
- maatschappelijk religieus: de kerk is een plaats van ontmoeting, bezining en een rustpunt in de hectiek van alledag;
- maatschappelijk: de kerk is een ankerpunt in de sociale structuur van wijk en dorp;
- cultuurhistorisch: een kerkgebouw is een uiting van geloof en gemeenschapszin;
- architectuurhistorisch en vanuit monumentaal oogpunt: een kerkgebouw heeft – in meer of mindere mate – betekenis uit oogpunt van monumentenzorg;
- kunsthistorisch: kerken bezitten veelal waardevolle interieurelementen en kunstschatten, en hebben soms nog onontdekte archeologische schatten;
- historisch: religieuze gebouwen zijn representanten van de geschiedenis van het christendom;
- stedenbouwkundig: kerkgebouwen zijn herkenningspunten en beeldbepalende objecten in een wijk en dorp, vaak met een grote stedenbouwkundige waarde en ruimtelijke kwaliteit;
- toeristisch-economisch: vele kerken en kloosters hebben toeristische potentie.

Er zijn verschillende opvattingen over het eigendom van de kerk. Een aantal heeft een uitgesproken mening dat de kerk van de gemeenschap is (wie dat dan ook zijn), omdat in het verleden het kerkgebouw onder andere door bijdragen uit de geloofsgemeenschap is opgericht. Formeel-juridisch ligt het duidelijk anders: het kerkbestuur is eigenaar, waarbij binnen de rooms-katholieke kerk ook nog de instemming van het bisdom nodig is om tot functiewijziging van het kerkgebouw over te gaan, de kerk aan de eredienst te onttrekken en/of te verkopen.

Al die verschillende belangen rond een kerkgebouw maken het moeilijk om eensgezind te opereren. Soms staan de aanhangers van een bepaald belang zelfs ronduit tegenover elkaar. Het "eigen belang" lijkt dan alleen maar te gelden, zonder rekening te houden met ieders rol en/of specifieke positie. Daarom is het aangaan van de dialoog met elkaar cruciaal. Dan kan blijken dat, ook waar op het eerste gezicht sprake lijkt te zijn van tegenovergestelde belangen, er vaak meer gemeenschappelijkheid is dan in eerste instantie wordt verwacht. Dat is dé uitdaging en de maatschappelijke opgave: het ontwikkelen van een gezamenlijk belang met als doel het bevorderen van een duurzaam toekomstperspectief voor het religieus erfgoed in de gemeente Oss.

5. Aanpak opstellen ‘Gemeentelijke Kerkenvisie Oss’

De supervisie over het opstellen van de ‘Gemeentelijke Kerkenvisie Oss’ is in handen gelegd van de Stuurgroep Religieus Erfgoed Oss. Dit is onder meer gedaan, omdat de gemeente zich als één van de belanghebbende partijen ziet en de verwachting heeft dat een stuurgroep met onafhankelijke leden gemakkelijker in gesprek kan komen met de kerkeigenaren en andere belanghebbenden en betrokkenen.
De Stuurgroep wordt gevormd door drie personen: Roel Augusteijn (o.a. oud-gedeputeerde en oud-burgemeester; inwoner van Deursen-Dennenburg, gemeente Oss); Caspar de Bonth (voormalig directeur van een restauratiebedrijf, adviseur herbestemming religieus erfgoed; inwoner van gemeente Tilburg); Harry Peters (voormalig directielid van een beursgenoteerde onderneming, voormalig bestuurslid kerkbestuur H. Maria Magdalenakerk en actief in een aantal maatschappelijke functies; inwoner van Geffen, gemeente Oss).

De projectuitvoering is in handen gelegd bij het Monumentenhuis Brabant. Dit is een provinciale steuninstelling op het gebied van monumentenzorg in de provincie Noord-Brabant. Het Monumentenhuis Brabant is al vele jaren werkzaam op het terrein van behoud en doorontwikkeling van religieus erfgoed. Vanuit de projectleiding zijn contacten onderhouden met de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en met het landelijke aanspreekpunt voor het pilotproject in Oss.

Doelstellingen ‘Gemeentelijke Kerkenvisie Oss’
Een gemeentelijke kerkenvisie opstellen, doe je met een bepaalde reden. Bij het besluit om deel te nemen aan het pilotproject van RCE is dit door de gemeente Oss in globale zin geformuleerd. De redenen om te participeren zijn in hoofdzaak gelegen in twee vragen:

1) hoe groot is de problematiek van vrijkomende kerkgebouwen in de gemeente Oss, en hoe hiermee om te gaan?
2) waar liggen koppelkansen naar andere beleidsterreinen, bijvoorbeeld leefbaarheid in de kleine kernen, waardoor een duurzaam toekomstperspectief voor kerkgebouwen beter kan worden geborgd?

In het traject naar de totstandkoming van de gemeentelijke kerkenvisie is het aan de Stuurgroep Religieus Erfgoed Oss overgelaten om op basis van tussentijdse bevindingen de doelstellingen zo nodig aan te scherpen.

H.H. Antonius en Rochuskapel in Deursen.

Primaire doel
Het centrale doel van de ‘Gemeentelijke Kerkenvisie Oss’ is het bevorderen van het behoud van (rijks)monumentale kerkgebouwen in Oss door middel van een toekomstbestendige functie.

Subdoelstellingen
Om tot dat primaire doel te geraken zijn er meerdere subdoelstellingen geformuleerd:

a) inzicht krijgen in de (omvang van de) problematiek van het religieus erfgoed in Oss:
b) het opbouwen van een netwerk van stakeholders die bij de zoektocht naar een toekomstbestendige functie voor een leegstaande/leegkomende kerk een meerwaarde kunnen vervullen;
c) het ontwikkelen van een leidraad ten behoeve van het bevorderen van een duurzaam toekomstperspectief voor het religieus erfgoed in de gemeente Oss;
d) op zoek gaan naar kansen voor religieus erfgoed in relatie tot (erfgoed) toerisme, leefbaarheid kleine kernen, versterken ruimtelijke kwaliteit e.d.

De onder a) en b) genoemde activiteiten zijn van belang om vroegtijdig te kunnen anticiperen op situaties, waarin kerkgebouwen overcompleet raken en leegkomen. De zoektocht naar een nieuwe, toekomstbestendige functie voor een kerkgebouw is vaak een langdurig en moeilijk proces, waarbij vele emoties kunnen vrijkomen. De problematiek rond de Luciakerk in Ravenstein spreekt wat dat betreft boekdelen. Daar waar emoties de overhand nemen stelt de gemeente zich terughoudend op. De gemeente Oss is immers geen probleemeigenaar: zij ziet wel dat dialoog voor alle stakeholders daarbij belangrijk is. Ondertussen wordt achter de schermen hard gewerkt om mee te zoeken naar oplossingen. Dat is steeds maatwerk, waarbij – zeker in die situaties – een vertrouwelijke setting cruciaal is.
Met name in het Bisdom van Breda zijn goede ervaringen opgedaan met het werken met een protocol rond een herbestemmingstraject voor een kerkgebouw. De Stuurgroep Religieus Erfgoed Oss heeft daarom gemeend een Osse variant te ontwikkelen en aanbevelingen te doen. In hoofdstuk 11 wordt dit nader uitgewerkt.
Religieus erfgoed heeft potentie. Het is aanbevelenswaardig om op zoek te gaan naar kansen, en die kansen vervolgens te pakken. Die kansen liggen op meerdere terreinen. In hoofdstuk 10 wordt een eerste aanzet en uitwerking gemaakt voor de kansen van religieus erfgoed op het vlak van (erfgoed)toerisme.

Activiteiten

Om de hiervoor genoemde doelstellingen te realiseren zijn in het kader van de kerkenvisie verschillende activiteiten opgepakt, variërend van een Inventarisatie van het religieus erfgoed in de gemeente Oss, verkennende gesprekken met het bisdom en overheden, een consultatieronde langs de geloofsgemeenschappen, tot een intensieve dialoog met de dorpsraad van Ravenstein over de toekomst van de Luciakerk.

Dialoog

Het gesprek aangaan is cruciaal om vrijkomende kerkgebouwen succesvol te kunnen doorontwikkelen, met respect voor ieders opvatting. Zoals gezegd zijn er verschillende partijen (kerkeigenaren, parochianen en leden kerkgenootschap, gemeente, dorpsraden en wijkcomités, erfgoedorganisaties en andere betrokkenen) betrokken bij het religieus erfgoed mét even zovele belangen. De inzet is om te zoeken naar het gemeenschappelijke belang, waarbij het ook duidelijk is dat de positie van de kerkeigenaar nu eenmaal anders is dan die van het wijkcomité. Ook kunnen vanuit het oogpunt van (prijs)onderhandeling niet alle gegevens op straat komen te liggen.

Laurentiuskerk Dieden, 12e eeuw.

Door de dialoog op gang te brengen tussen stakeholders wordt ook gebouwd aan een netwerk. Het is belangrijk dat men elkaar weet te vinden in geval een kerk een andere functie gaat krijgen. Communicatie is hierbij het sleutelwoord. Uit de praktijk blijkt dat
vroegtijdige communicatie een van de belangrijkste succesbepalende factoren is in het herbestemmingstraject van kerkgebouwen.
Met name de besturen van katholieke parochies die werkzaam zijn binnen de gemeente Oss, zijn terughoudend om met de buitenwereld te delen welke kerkgebouwen (op termijn) overcompleet zijn. Voor een deel hebben zij dat voor zichzelf ook nog niet duidelijk. Elk parochiebestuur zou in dit verband dienen te beschikken over een gebouwenplan. Verderop in deze visie wordt hier nader op ingegaan.

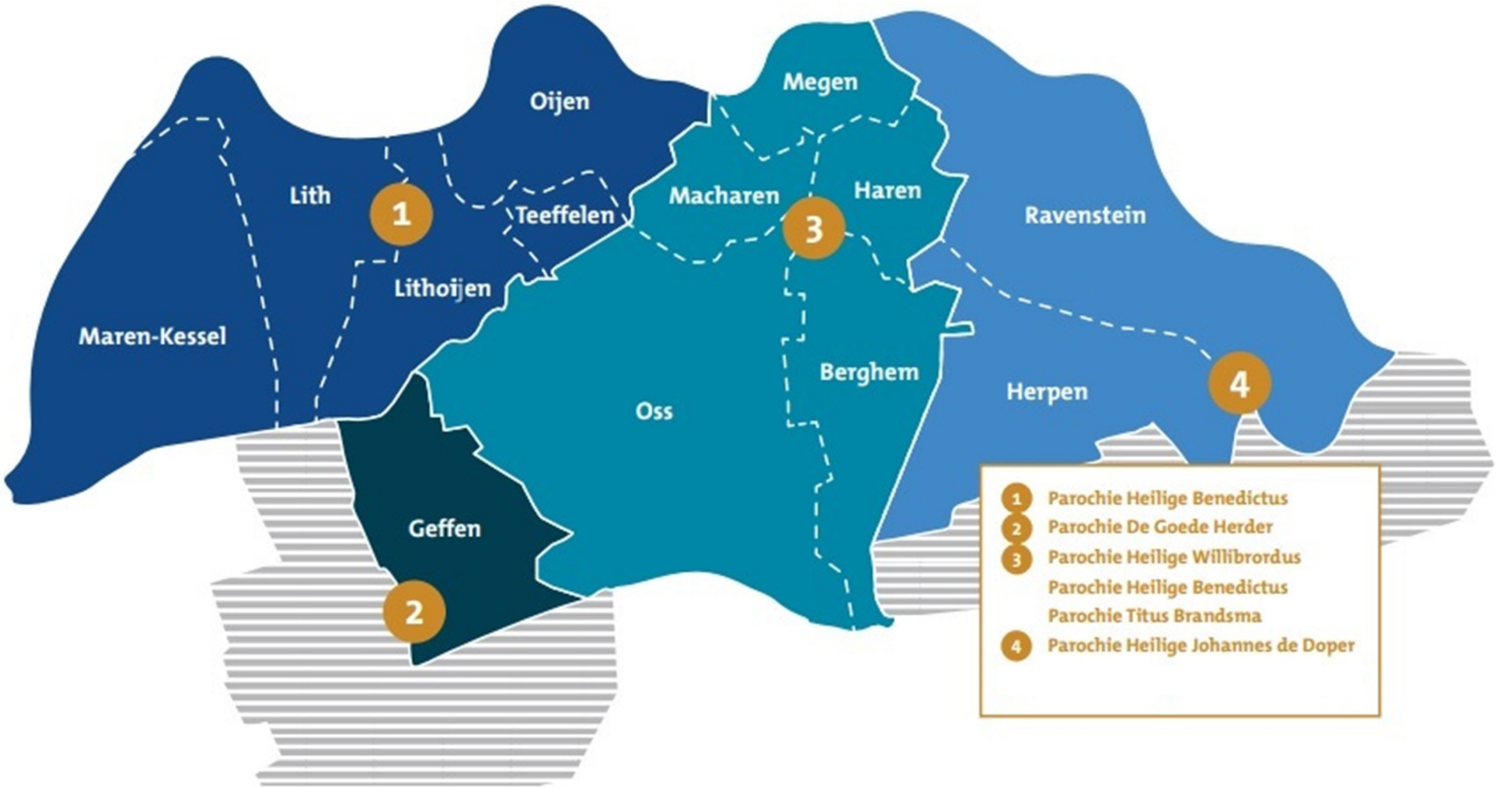
Ook al beschikken parochies nog niet over een gebouwenplan, we merken dat het proces om te komen tot een gemeentelijke kerkenvisie de (interne) discussie daarover bevordert, hetgeen al als winst is te beschouwen van deze kerkenvisie.

Tussenrapportage
Om het gemeentebestuur te informeren over de voortgang van het project 'Gemeentelijke Kerkenvisie Oss' is de verantwoordelijke portefeuillehouder, wethouder J. van der Schoot, door middel van een tussenrapportage op de hoogte gesteld van de voortgang ervan, alsook is gewag gemaakt van een aantal tussentijdse bevindingen. Tevens is toen kenbaar gemaakt dat het opstellen van de kerkenvisie meer tijd vraagt en dat het aanleveren van een afgerond visie-document voor de begrotingsbesprekingen 2020 niet mogelijk is.

Op 5 september 2019 is de 'Tussenrapportage Kerkenvisie Oss' besproken in de Adviescommissie Ruimte van de gemeenteraad van Oss. Deze heeft in hoofdzaak positief op de rapportage gereageerd.

H. Annakapel in Koolwijk, een bedevaartsoord.

Overzichtskaartje met de grenzen van de RK-parochies binnen de gemeente Oss. De grijze arcering toont de situatie van de parochies die gedeeltelijk buiten de gemeentegrenzen van Oss vallen. Het fusieproces van de H. Benedictusparochie is nog gaande c.q. staat ter discussie. (illustratie gemeente Oss)

Overzicht kerkgebouwen Oss

Leegstaande kerkgebouwen

Kerkgebouwen in gebruik voor de eredienst

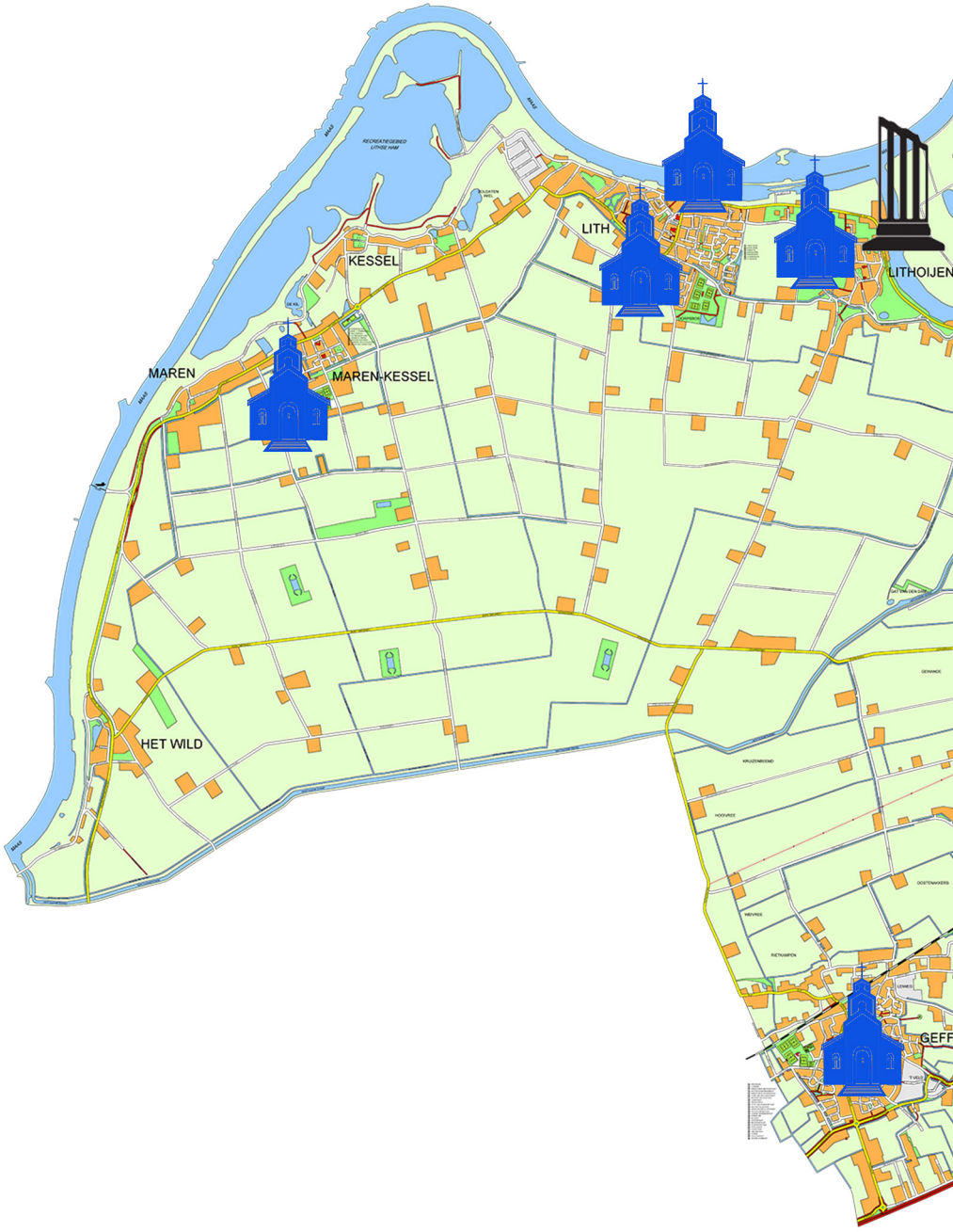
Beperkt/sporadisch in gebruik voor de eredienst

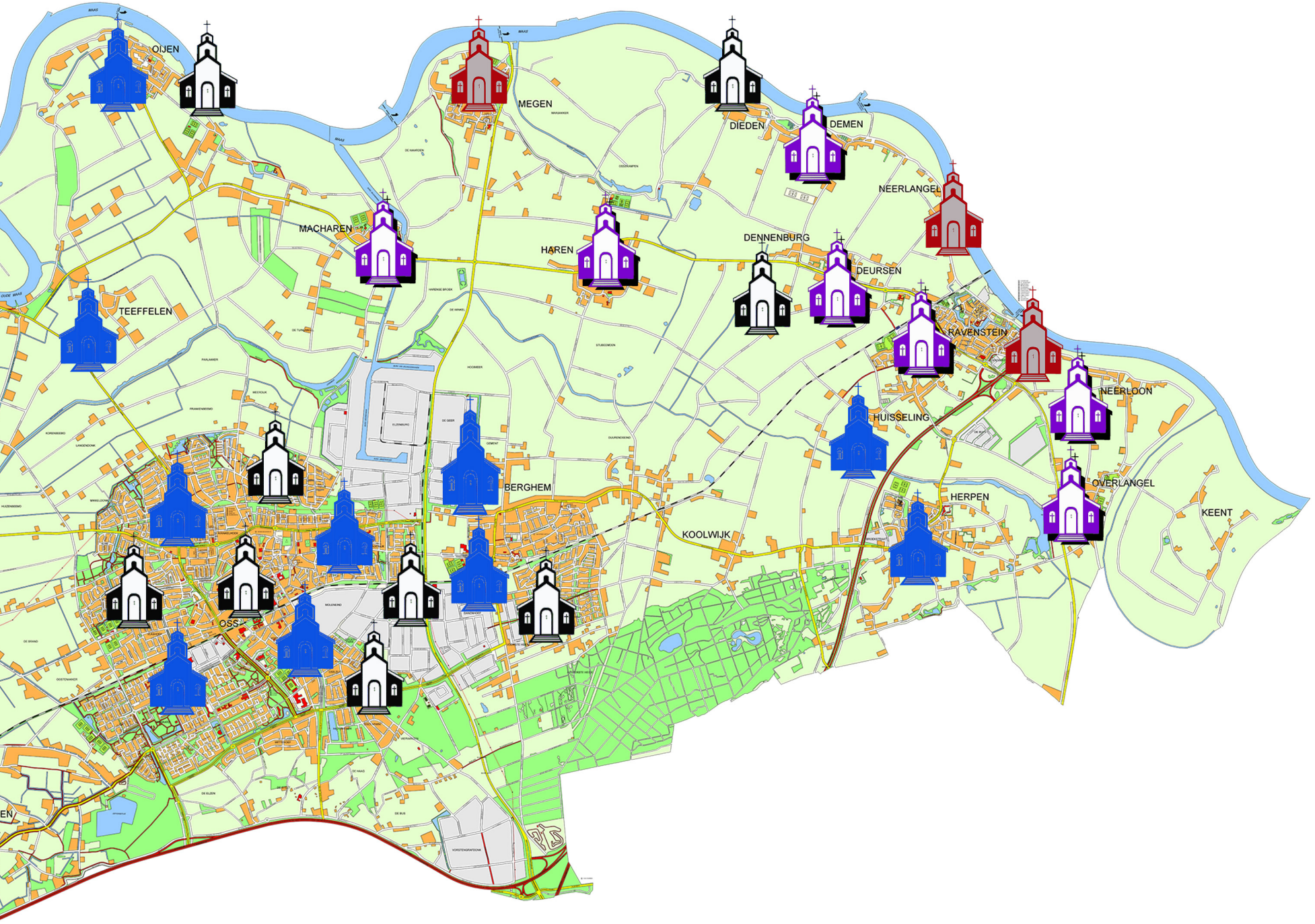

Herbestemde kerkgebouwen

Archeologische restanten kerk

OIJEN
MEGEN
DIEDEN
DEMEN
NEERLANGEL
MACHAREN
HAREN
DENNENBURG
DEURSEN
TEEFFELEN
RAVENSTEIN
NEERLOON
HUISSELING
BERGHEM
OVERLANGEL
HERPEN
KOOLWIJK
KEENT
OSS

6. Religieus erfgoed in Oss

Het inventariserend onderzoek heeft opgeleverd dat er in de gemeente Oss ca. 140 religieuze objecten aanwezig zijn, waaronder kerkgebouwen, pastorieën, kloosters, wegkapellen, voormalige synagogen, moskeeën en grafmonumenten. Daarvan zijn er 71 rijksmonument en 41 gemeentelijk monument.

In de gemeente Oss staan 33 als gebedshuis gebouwde kerkgebouwen. Daarvan zijn er 24 in eigendom van kerkbesturen, 1 in eigendom van de gemeente Oss en 8 zijn er al herbestemd en in particulier bezit. Het voornoemde kerkgebouw in eigendom van de gemeente Oss is de Garnizoenskerk in Ravenstein en is nog in gebruik voor de eredienst. Verder is er 1 kerkgebouw gesloopt en is er 1 archeologisch restant. Daarnaast zijn er in de gemeente nog 5 gebouwen waar nieuwe christelijke kerkgenootschappen huizen en 4 moskeeën. De moslimgemeenschap en de nieuwe christelijke kerkgenootschappen maken gebruik van gebouwen die indertijd voor een ander gebruik zijn opgericht en tellen volgens de richtlijnen van RCE niet mee voor de kerkenvisie. Om het beeld van het religieus leven te completeren wordt in deze notitie daar toch in het kort aandacht aan besteed.

De gemeente Oss omvat een gebied dat in historisch opzicht zich op een bijzondere wijze heeft ontwikkeld. Het Land van Ravenstein en het Graafschap Megen waren ten tijde van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden (1588-1795), in het bijzonder na de Vrede van Münster (1648), katholieke enclaves binnen Staats-Brabant, waar de Nederduitse Gereformeerde Kerk de staatskerk was. Binnen de katholieke enclaves vestigden zich verschillende kloosters, waarvan twee tot op de dag van vandaag nog een religieuze functie hebben. Andere zijn reeds door-ontwikkeld naar een nieuwe gebruiksfunctie, of staan leeg in afwachting op herbestemming. Het bijzondere verhaal rond de kloosters in de vrije enclaves is een markant onderdeel van de Brabantse geschiedenis.

In de gemeente Oss komt die bijzondere historie in een aantal imposante kloostercomplexen zichtbaar tot uiting. Om te koesteren! Ook biedt het potentie, onder meer op het gebied van erfgoedtoerisme. Hoewel kloosters buiten de scope van de kerkenvisie vallen, is het aanbevelenswaardig dit nader uit te werken. Bijvoorbeeld in het gemeentelijk erfgoedbeleid en de gemeentelijke Omgevingsvisie.

Prominent deel uit makend van de gemeente Oss zijn ook de vele kerkdorpen met het kerkgebouw als baken voor de omgeving. De meeste van deze dorpskerken hebben de status van rijksmonument. Van de kerkgebouwen in de gemeente Oss zijn er nu nog 22 in religieus gebruik. Maar hoe lang is dit nog het geval? Een aantal kerkdorpen is erg klein met heel weinig kerkgangers. Het ligt dan ook in de lijn der verwachtingen dat de komende jaren heel wat kerkgebouwen hun deuren zullen sluiten.

Kaart uit 1761 met daarop aangegeven het Land van Ravenstein. Gedurende de periode dat de Staten-Generaal gezag over het voormalige hertogdom Brabant(1648-1795) uitoefenden viel dit gebied onder de autoriteit van een Duitse vorst. Die stond welwillend tegenover de openbare uitoefening van het katholieke geloof in tegenstelling tot de Staten-Generaal. Vandaar dat in het Land van Ravenstein zich tal van kloosterorden hebben gevestigd. Zoals is te zien strekt het Land van Ravenstein zich uit tot Volkel.

Gemeente Oss

Feit 1

34 kerken

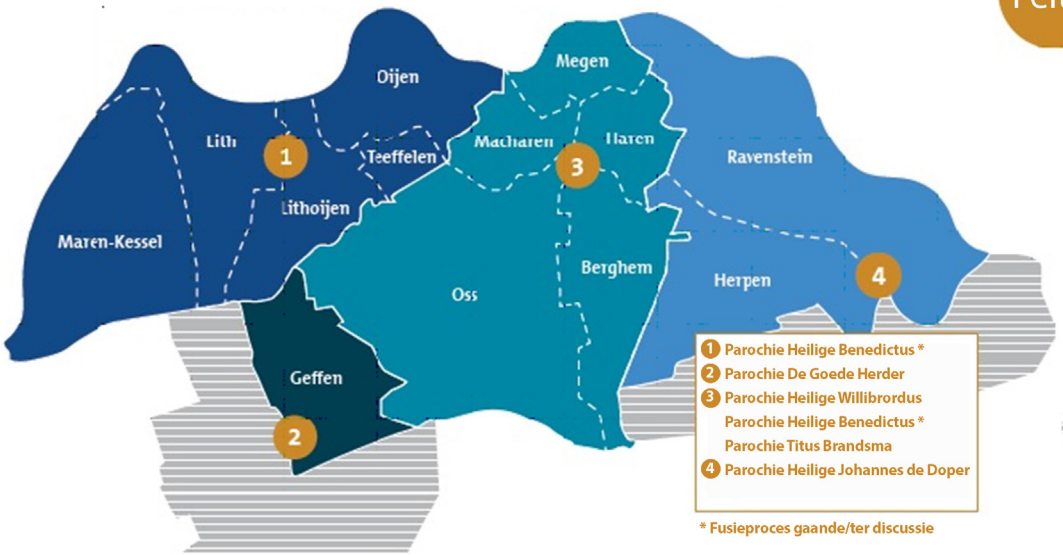
18 kapellen

20 pastorien

19 kloosters

Feit 2

1. Parochie Heilige Benedictus *
2. Parochie De Goede Herder
3. Parochie Heilige Willibrordus
   Parochie Heilige Benedictus *
   Parochie Titus Brandsma
4. Parochie Heilige Johannes de Doper

* Fusieproces gaande/ter discussie

Rijksmonumenten

20 · 5 · 8 · 6

Gemeentelijke monumenten

6 · 9 · 10 · 8

Archeologische monumenten

1

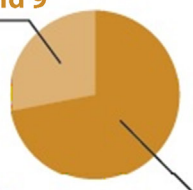
Geen status

6 · 2 · 5 · 4

Feit 3

2 kloosters met een religieuze functie

Herbestemd 9

Parochiekerken 25

15 In gebruik voor de eredienst
7 Beperkt/sporadisch in gebruik voor de eredienst
3 leegstaande kerkgebouwen

Geloofsgemeenschappen in de gemeente Oss

In de gemeente Oss zijn verschillende kerkgenootschappen actief. Vanouds zijn de RK Kerk en de Nederlands Hervormde Kerk sterk aanwezig, alsook wordt vanaf 1764 de Joodse geloofstraditie actief beleden. Vanaf de jaren zestig van de vorige eeuw zijn er andere geloofsgemeenschappen bijgekomen, waaronder moslims en evangelische christelijke groepen. Momenteel bestaan in Oss de volgende geloofsgemeenschappen:

Rooms-Katholiek

Omstreeks 2012 is een herindeling van RK-parochies in gang gezet, bedoeld om het aantal parochies flink te verminderen. De redenen van de herindeling zijn onder meer gelegen in de afname van het kerkbezoek, de financiële situatie, en mogelijk toekomstig tekort aan priesters. Het fusieproces zou uiteindelijk moeten resulteren in vijf nieuwe RK-parochies die binnen het grondgebied van de gemeente Oss actief zijn: parochie H. Willibordus, parochie H. Benedictus, parochie De Goede Herder (Geffen), de parochie H. Johannes de Doper en de Titus Brandsmaparochie.

De H. Remigiusparochie in Lithoijen en de H. Benedictusparochie in Teeffelen hebben zich daar niet bij neergelegd en hebben verklaard zelfstandig te willen blijven. De H. Remigiusparochie is vervolgens in beroep gegaan bij het Vaticaan, die haar in 2019 in het gelijk heeft gesteld. Dat heeft ertoe geleid dat de fusie van de vijf parochies in de voormalige gemeente Lith (Maren-Kessel, Lithoijen, Teeffelen, Oijen en Lith) met de H. Hartkerk in Oss formeel niet is doorgezet. Met name in Lithoijen en Teeffelen wordt de eigenheid benadrukt en wordt een eigen koers gevaren. Ze hebben gezamenlijk een eigen website, waarin ze zich zelfstandig profileren. De pastorale zorg wordt er verzorgd door oud-missionarissen, kloosterpriesters en diakens.
De andere kernparochies van de nieuwe Benedictusparochie in Oss werken in toenemende mate samen met onder meer een gezamenlijk secretariaat.

De Titus Brandsmaparochie met de St. Jozefkerk, die door de karmelieten wordt bediend, had al een status aparte. Voorlopig kan hier op deze manier invulling aan blijven worden gegeven.

De parochie H. Johannes de Doper omvat naast een aantal dorpen in de gemeente Oss ook twee dorpen van de naburige gemeente Landerd, te weten Schaijk en Reek. Parochie de Goede Herder omvat naast Geffen een verdeling over twee andere gemeentes.

H. Maria Magdalenakerk in Geffen.

De Willibrordusparochie beheert in Oss de Grote Kerk en de Heilige Geestkerk (ook wel Visserskerk genoemd), de St. Willibrorduskerk in Berghem, de H. Lambertuskerk in Haren, de H. Petrus Bandenkerk in Macharen en de St. Servatiuskerk in Megen.

In Haren en Macharen vindt nog ongeveer 6x per jaar een H. Mis plaats. In de kerk van Megen worden vanaf 1 januari 2018 geen Eucharistievieringen meer gehouden. Gelovigen kunnen onder meer terecht in een van de kloosters van Megen.

Naast de hiervoor genoemde parochies worden vanuit de Parochie van de Goddelijke Barmhartigheid (de Poolse parochie in Eindhoven) met regelmaat kerkvieringen voor Polen in het gebedshuis aan de Begijnenstraat 1 in Oss georganiseerd. Voor Spaanstaligen vindt 1x per maand een speciale H. Mis in de Grote Kerk te Oss plaats.

Katholieke kloosters
In de gemeente Oss zijn verder nog twee actieve kloostergemeenschappen:
- Megen: Franciscanen
- Megen: Clarissen.

Verder is er een voortzetting van het karmelietenklooster in de Karmelkring Oss.

Protestant (PKN) - evangelisch
In 2004 zijn de Nederlands Hervormde Kerk, de Gereformeerde kerken in Nederland en de Evangelisch-Lutherse Kerk gefuseerd tot Protestantse Kerk in Nederland (PKN). In de gemeente Oss zijn er momenteel drie PKN-geloofsgemeenschappen: PKN Oss (Paaskerk), PKN Lith en Oijen, PKN Ravenstein. Daarnaast zijn er meerdere evangelische gemeenten ontstaan. Dit zijn protestantse gemeenschappen en groepen die niet tot de traditionele protestantse kerkgenootschappen behoren. Het gaat hier om:
- Evangelische Gemeente Crosspoint (https://kerkinoss.nl).
  Deze pinkstergemeente houdt vanaf 1 januari 2019 haar bijeenkomsten in de Pinksterterp. Dit gebouw zit vast aan de Paaskerk.
- City Life Church Oss (https://www.levend-evangelie.nl).
  Deze gemeenschap kerkt in een gebouw op bedrijventerrein De Koepel (Palestrinastraat 10 in Oss).
- Revival Gemeente (https://www.revivalgemeente.nl).
  De bijeenkomsten worden gehouden in Montessorischool Elzeneind aan de Staringstaat 6-10 in Oss.

Christelijk - divers
In Oss worden in de Koninkrijkszaal in het pand Schimmelpennickstraat 5 bijeenkomsten van Jehovah's Getuigen gehouden.
Verder is er Stichting De Heraut, die zich inzet voor het uitdragen en het beleven van het Esoterisch Christendom: http://www.stichtingdeheraut.nl/index.php/de heraut

Joods
Al in de Middeleeuwen werd er melding gemaakt van joodse inwoners van Oss. Een echte Joodse geloofsgemeenschap kon zich vanaf het midden van de achttiende eeuw vormen, dankzij het tamelijk tolerante toelatingsbeleid van het Osse stadsbestuur. In die periode verwierven de eerste joden ook het poorterschap. In het begin van de negentiende eeuw werd in Oss aan de Varkensmarkt een synagoge ingericht in een gehuurd gebouw. In 1831 werd dit gebouw verlaten en werd aan de Koornstraat een nieuwe synagoge gebouwd. Tot aan de Tweede Wereldoorlog vormde dit het centrum van het Joodse leven in Oss. Onder meer was er een Joodse school aan verbonden.

De synagoge in Oss aan de Oude Kerkstraat – hoek Smalstraat is een gemeentelijk monument. Het gebouw is vanwege het teruglopend aantal gelovigen van de hand gedaan.

Na de verschrikkingen van de Tweede Wereldoorlog kon in 1959 aan de Oude Kerkstraat – hoek Smalstraat een nieuwe synagoge worden ingewijd, aangesloten bij de Nederlands-Israëlitisch Kerkgenootschap (https://www.nik.nl/nig-oss).

Inmiddels is de Joodse geloofsgemeenschap zo klein geworden, dat de synagoge is verkocht.

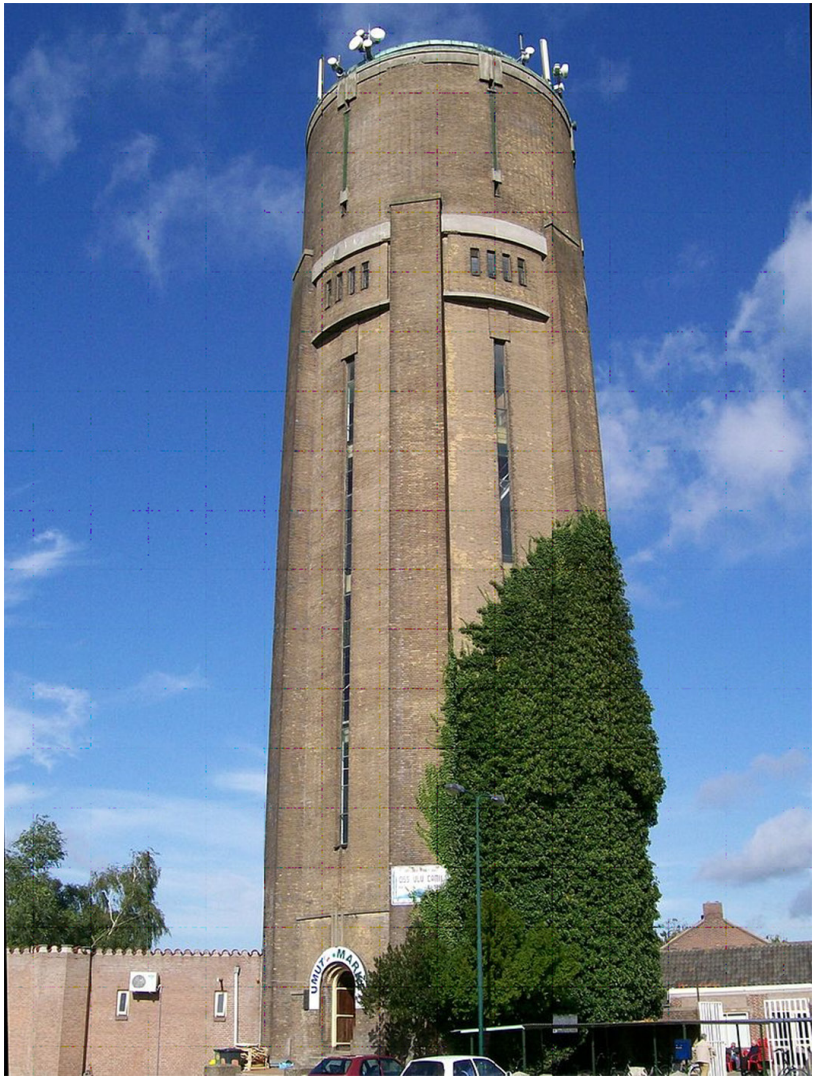
De oudste joodse begraafplaats van de gemeente Oss dateert van voor 1700, ligt in Geffen, en is tot 1909 in gebruik geweest. Aan de Heescheweg bij Oss bevindt zich sinds 1888 de nieuwe Joodse begraafplaats.

Islam

De komst van gastarbeiders vanaf de jaren zestig van de twintigste eeuw, onder andere afkomstig uit Marokko en Turkije, bracht tevens de komst van nieuwe religies met zich mee. Momenteel zijn er in Oss vier moskeeën:

- Ulu Moskee Oss (Watertorenstraat 1a, Oss)
- Stichting Milli Gorus Mescidi Cuma Moskee Oss (Industriepark Oost 5, Oss)
- Ümmet moskee (Coornhertstraat 5, Oss)
- Bilal moskee (Verlengde Torenstraat 1a, Oss).

De Ulu Moskee is gehuisvest in het gebouwencomplex van de voormalige watertoren, een rijksmonument. De andere moskeeën zijn uit monumentaal oogpunt niet van betekenis en/of zijn gehuisvest in gebouwen die oorspronkelijk een andere functie hadden. Daarom worden ze hier verder niet besproken.

Oss heeft een grote Turkse gemeenschap. Die heeft in de jaren '70 de rijksmonumentale watertoren aan de Watertorenstraat voor 1 gulden overgenomen. De toren, waaromheen de feitelijke moskee is gebouwd, vormt een grote financiële last voor de moslimgemeenschap. De inkomsten vanuit de geloofsgemeenschap zijn beperkt en niet toereikend voor het onderhouden van de toren.

7. Parochiële gebouwenplannen ontwikkelen

Het probleem van een teruglopend aantal kerkbezoekers doet zich met name voor binnen de katholieke en de PKN-geloofsgemeenschappen. Daardoor en in het verlengde daarvan door de al maar slechter wordende financiële positie kunnen niet alle kerkgebouwen in de toekomst hun oorspronkelijke functie behouden.

Alleen al vanwege de monumentenstatus van de meeste kerkgebouwen is er een maatschappelijke opgave om te gaan zoeken naar nieuwe, toekomstbestendige functies voor de kerkgebouwen die overcompleet zijn of raken. Samen met de vaak naastgelegen pastorieën vormen de monumentale kerkgebouwen belangrijke ankerpunten van identiteit en ruimtelijke kwaliteit. Bovendien vervullen de meeste kerken een spilfunctie binnen de leefbaarheid van de kernen.

In deze kerkenvisie wordt gefocust op de kerkgebouwen die nog niet zijn herbestemd. Van de nu nog bestaande 33 kerkgebouwen in Oss zijn er 8 herbestemd. Oftewel er zouden formeel nog 25 kerkgebouwen voor de eredienst in gebruik zijn. De werkelijkheid is echter minder rooskleurig: 3 staan er momenteel namelijk leeg (de Luciakerk in Ravenstein, de St. Servatiuskerk in Megen en de H. Johannes de Doperkerk in Neerlangel). Laatstgenoemde kerk wordt momenteel - in goed overleg met het parochiebestuur - beheerd door dorpsbewoners. Daartoe is een speciale stichting opgericht, die het volledige kerkgebouw met de naaste omgeving onderhoudt. Vanuit de stichting wordt er tevens voor gezorgd dat het kerkgebouw als kapel en als bezinningsplek toegankelijk is. Alle onderhoudskosten zijn voor rekening van het parochiebestuur.

Het is aan het kerkbestuur om te bepalen welke kerkgebouwen (op termijn) overcompleet zijn, na ruggenspraak met het Bisdom. Dus als een kerkbestuur aangeeft dat er niets aan de hand is, wie kan dan zeggen dat het anders is. Ogenschijnlijk is dit een logische gedachtegang, maar in de werkelijkheid ligt het vaak genuanceerder.

Situatie in de gemeente Oss
Het Bisdom van 's-Hertogenbosch heeft de parochiebesturen enkele jaren geleden opgeroepen om een parochieel gebouwenplan op te stellen. Met als doel de niet voor herbestemming in aanmerking komende kerken financieel te ondersteunen.

Sint Sebastianuskerk, Herpen. In dit dorp valt op dat vele sociale functies worden verricht vanuit een verouderd schoolgebouw in het centrum. In het kader van duurzaamheid, leefbaarheid en behoefte aan woonruimte onstaan er wellicht mogelijkheden om dit kerkgebouw te betrekken bij de dorpsontwikkeling.

Daarin wordt het beleid met betrekking tot de bestemming van kerkelijke gebouwen (gebruik, behoud, herinrichting of herbestemming) beschreven. Een gebouwenplan is geen op zichzelf staand document, maar staat in relatie tot het parochieplan van de parochie. Een parochieplan geeft aan hoe de parochie naar verwachting zich zal ontwikkelen op de verschillende terreinen, zoals met betrekking tot het pastoraat, het personeel, de financiën en natuurlijk ook wat betreft de gebouwen die nodig zijn voor de eredienst.

Ondanks de oproep van het bisdom, heeft het merendeel van de in de gemeente Oss werkzame parochies nog geen vastgesteld gebouwenplan. Dat geldt voor de parochie H. Johannes de Doper, de parochie De Goede Herder en de parochie H. Benedictus.

Het kerkbestuur van de H. Johannes de Doperparochie weet zich geplaatst voor de hele lastige opgave dat tot haar werkgebied hele kleine geloofsgemeenschappen behoren mét kerkgebouwen die een hoge monumentenstatus bezitten. In totaal bezit ze binnen de gemeenten Oss en Landerd 10 rijksmonumentale kerkgebouwen en 3 grote (rijks)monumentale kapellen. De instandhouding van al dit erfgoed is voor de parochie een zeer grote opgave. Daarom wordt in opdracht van het kerkbestuur momenteel voor alle kerkgebouwen en kapellen binnen haar werkgebied een haalbaarheidsonderzoek ten behoeve van een eventuele herbestemming uitgevoerd.

De parochie De Goede Herder strekt zich uit over drie gemeenten en heeft binnen de gemeente Oss maar één kerkgebouw, namelijk de Maria Magdelenakerk in Geffen. De geloofsgemeenschap daar is nog vitaal, zodat verwacht kan worden dat deze kerk voor de eredienst in gebruik blijft. De subsidietoekenning van € 237.190,- in 2018, die door de provincie Noord-Brabant ten behoeve van de restauratie en instandhouding is verstrekt, is in dit verband eveneens een aanwijzing dat deze kerk niet ter discussie staat.

Voor de nieuwe Benedictusparochie geldt dat ten gevolge van de uitspraak van het Vaticaan de parochiële fusie op achterstand is gekomen, en er nog geen gebouwenplan is. Een bijzondere situatie geldt eveneens voor de parochie Titus Brandsma. Die beheert slechts één kerk, die onder leiding staat van de karmelieten. Dat er enige tijd geleden de Karmelkring Oss tot stand is gekomen, wijst op een voornemen om de activiteiten daar te continueren.

Alleen de H. Willibrordusparochie beschikt op dit moment over een gebouwenplan. De andere parochiebesturen hebben voor zichzelf nog geen beeld van de kerkgebouwen die op termijn voor sluiting in aanmerking komen.

St. Willibrorduskerk, Berghem.

Om deze reden wordt door deze kerkbesturen niet ingegaan op vragen over kerkgebouwen die op termijn mogelijk overcompleet raken. Men wil eerst intern het proces met betrekking tot het gebouwenvoorzieningenniveau hebben doorlopen, vóórdat het gesprek wordt aangegaan over de toekomst van kerkgebouwen.

Naam parochie	*Gebouwenplan*	*Openbaar*
Parochie H. Willibordus	Ja	Nee
Parochie De Goede Herder	In ontwikkeling	Nee
Parochie H. Johannes de Doper	In ontwikkeling	Nee
Titus Brandsmaparochie (St. Jozefkerk)	Nee	Nee
Parochie H. Benedictus *	Nee	Nee

** Het betreft hier een beoogd samengaan van de H. Hartkerk in Oss en 5 parochies in de voormalige gemeente Lith. Het fusieproces is vertraagd door de uitspraak van het Vaticaan inzake het bezwaarschrift van de Remigiusparochie in Lithoijen tegen de fusie.*

Toch is ook het gebouwenplan van de Willibrordusparochie niet openbaar. Men overweegt namelijk een eigen verdienmodel te ontwikkelen door het vastgoed zelf te gaan exploiteren. Op deze manier denkt men gelden te kunnen genereren, waarmee men kan voorkomen dat kerkgebouwen moeten worden afgestoten. Met het Bisdom van 's-Hertogenbosch is het kerkbestuur hierover in gesprek. Die reageert vooralsnog terughoudend vanwege het (financiële) risico dat aan deze constructie kleeft. De discussie loopt evenwel nog. In de tussentijd worden geen mededelingen naar buiten toe gedaan.

Vrijkomende kerkgebouwen

Al met al ontbreekt dus grotendeels concrete informatie van de kant van de kerkeigenaren over kerkgebouwen die op (korte) termijn vrijkomen. Toch kan op een andere manier wel een beeld gevormd worden van de kerkgebouwen die het op grond van parochiële activiteiten moeilijk hebben om het hoofd boven water te houden. Dat zijn de kerkgebouwen waar niet elke week meer een H. Mis wordt gevierd vanwege het te beperkt aantal kerkbezoekers. Het gaat dan om de St. Victorkerk in Neerloon, de H. Antonius Abtkerk in Overlangel, de St. Vincentiuskerk in Deursen en de H. Willibrorduskerk in Demen.
Al deze kerkgebouwen behoren tot de H. Johannes de Doperparochie.

Het grootste actuele probleem vormt de Luciakerk in Ravenstein. Deze is al enkele jaren niet in gebruik. De oorzaak hiervan is gelegen in de slechte bouwkundige staat van de kerk, die gevaren kan opleveren voor de kerkgangers. Maar los hiervan was het kerkbezoek al jaren zo laag dat – in relatie tot de zeer hoge restauratiekosten – de Luciakerk op de nominatie staat om te worden afgestoten.
Een andere kerk waar al een tijd geen misvieringen meer plaatsvinden is de H. Johannes de Doperkerk in Neerlangel. Hier zorgen dorpsbewoners er voor dat dit rijksmonumentale kerkgebouw in goede staat blijft, waarbij de te maken kosten door het parochiebestuur worden betaald.

In Megen wordt de H. Servatiuskerk al ruim twee jaren niet meer gebruikt, terwijl in Haren en Macharen de kerk niet meer dan zo'n 6x per jaar voor de eredienst in gebruik is. Van deze kerkgebouwen kan dus zonder al te veel twijfel worden gezegd dat een nieuwe toekomstbestendige functie welkom zou zijn.

Het aantal kerkbezoekers van de Garnizoenskerk in Ravenstein (PKN) is eveneens zo beperkt, dat er nog maar een paar keer per maand een kerkviering wordt gehouden. Het bijzondere hier is dat de kerk in eigendom is van de gemeente Oss. Het exploiteren van een kerkgebouw in functie is in beginsel geen overheidstaak, zodat te verwachten is dat deze kerk op termijn zal worden vervreemd. Omdat de gemeente hier eigenaar is, kan zij zelf voorwaarden stellen wat betreft het toekomstig gebruik.

Parochieel gebouwenplan

Met in achtneming van het voorgaande is het van groot belang dat de parochies binnen de gemeente Oss een parochieel gebouwenplan gaan opstellen en daarover (gaan) communiceren, onder meer over het proces dat het kerkbestuur wil doorlopen bij de zoektocht naar een nieuwe functie voor een kerkgebouw. In hoofdstuk 11 wordt hier nader op ingegaan.

8. Dialoog

Zoals eerder hier al gezegd is het gesprek aangaan met verschillende stakeholders cruciaal om vrijkomende kerkgebouwen succesvol te kunnen door ontwikkelen en te herbestemmen. Ook in het kader van de totstandkoming van deze kerkenvisie is dat gedaan. Grofmazig gezegd gaat het dan om drie groepen:

- de vertegenwoordigers van de geloofsgemeenschappen, met name de kerkeigenaren / kerkbesturen;
- de burgerlijke overheid vanuit haar rol als hoeder van erfgoed en ruimtelijke kwaliteit en vialiteit en vanuit haar positie binnen het sociale domein (o.a. bevorderen leefbaarheid en waar nodig, zelf of met inzet van derden, de dialoog op gang brengen en stimuleren);
- organisaties vanuit de gemeenschap, zoals een locatieraad namens de parochianen of kerkleden, de dorpsraad, een wijkcomité, de plaatselijke heemkundevereniging e.d.

In het kader van deze kerkenvisie is in eerste instantie gesproken met de principalen, oftewel de kerkeigenaren. Zij geven aan c.q. bepalen of een kerk voor de eredienst in gebruik blijft, dan wel wordt gesloten. Formeel is dit een duidelijk verhaal, maar in de praktijk ligt het veel fijngevoeliger. Er is voortdurend een wisselwerking. De kerk kan niet zonder de gemeenschap! Communicatie en dialoog zijn dan sleutelbegrippen.

In het kader van deze kerkenvisie is een consultatieronde gemaakt langs de geloofsgenootschappen. Er zijn afzonderlijke gesprekken gevoerd met de parochie H. Willibrordus, parochie H. Benedictusparochie, De Goede Herderparochie, Titus Brandsmaparochie, parochie H. Johannes de Doper, PKN Oss (Paaskerk), PKN Lith en Oijen, PKN Ravenstein en de Ulu Moskee Oss.
In het vervolgtraject is er gesproken met onder meer de Dorpsraad Geffen, Dorpsraad Berghem, Dorpsraad Megen - Haren - Macharen, Dorpsraad Lith, Wijkraad Ruwaard en de Dorpsraad Ravenstein.
Dan blijkt dat er op het gebied van communicatie en het voeren van de dialoog met elkaar nog wel een wereld is te winnen.

Duidelijk is ook dat het niet vanzelf gaat om met al die verschillende partijen die betrokken zijn met het religieus erfgoed het gesprek te voeren. Het vraagt een basis van vertrouwen om vanuit diverse belangen en invalshoeken met elkaar te spreken over het toekomstperspectief en daarbij open naar elkaar te zijn. Die is niet van nature aanwezig en diverse ervaringen in de afgelopen jaren hebben die basis ondermijnd.

H. Antonius Abtkerk in Overlangel.
Vanuit de dorpsgemeenschap zijn er initiatieven om in de kerk een dorpshuis te vestigen. Anderen daarentegen opteren voor een andere plek voor het dorpshuis.

Luciakerk in Ravenstein

Een groot twistpunt vanaf de zomer 2019 is de Luciakerk in Ravenstein. Het heeft alle media gehaald. Sinds enige tijd wordt er weer met elkaar gesproken onder regie van de dorpsraad met het Monumentenhuis Brabant als tussenschakel. Alle partijen vanuit de driehoek kerkeigenaar – gemeenschap – gemeente zijn hierbij aanwezig. In plaats van direct te focussen op de Luciakerk wordt nu het revitaliseren van Ravenstein als vertrekpunt genomen. In dat kader gaat het dan ook over de kansen die erfgoedtoerisme biedt en de rol die de Luciakerk daarbinnen kan vervullen. Dat dit invloed heeft op de gewenste toekomstige functie van de Luciakerk, hetgeen in de randvoorwaarden tot uitdrukking kan worden gebracht, is weer een vervolg daarop. Al met al is weer een toekomstperspectief aan het ontstaan bij het zoeken naar een passende herbestemming voor dit hoogwaardig monumentale kerkgebouw.

Regisseur nodig

Ongetwijfeld zullen nog meer probleemgevallen in de zoektocht naar een passende herbestemming van monumentale kerkgebouwen zich aandienen. Ook al is duidelijk dat de gemeente niet de probleemeigenaar is, heeft zij een morele verantwoordelijkheid alsook een direct eigen belang om zich in te spannen partijen bij elkaar te brengen. Het bewaren van erfgoed is namelijk een algemeen belang. Ook is de gemeente wettelijk verplicht toezicht te houden op rijksmonumenten. Maar dat niet alleen, er zijn raakvlakken naar wonen en werken, erfgoedtoerisme, ruimtelijke kwaliteit, leefbaarheid en sociale cohesie. Allemaal beleidsterreinen die voor de gemeente belangrijk zijn.

In de praktijk is gebleken dat daar waar partijen elkaar weten te vinden aan de gesprekstafel de beste resultaten worden geboekt voor de herbestemming van religieus erfgoed. Zeker in het moeilijke traject van herbestemming van monumentale kerkgebouwen is een regisseur en een verbinder nodig. Het is aanbevelenswaardig dat de gemeente Oss, bijvoorbeeld via een voucherregeling, dit mogelijk maakt.

Bepaalde ontwikkelingen in de fysieke leefomgeving kunnen invloed hebben op de toekomst van kerkgebouwen. Te denken valt bijvoorbeeld aan de geplande dijkverzwaringen langs de Maas. Voor de kerken van Neerloon, Demen, Dieden, PKN Oijen en Lith is dit een aandachtspunt waar de gemeente alert op moet zijn.

Met elkaar in gesprek blijven

Rond de totstandkoming van deze kerkenvisie is een leeromgeving ontstaan. Er zijn waardevolle contacten gelegd en er is een begin van een dialoog op gang gekomen. Die moet nog wel verder worden uitgebouwd, alsook moet de onderlinge vertrouwensbasis worden versterkt. Maar wie treedt op als initiatiefnemer om partijen bij elkaar te brengen? De burgerlijke overheid kan vanuit haar neutrale positie prima deze rol vervullen. Bovendien heeft ze vanuit haar taakveld op het gebied van erfgoed en ruimtelijke kwaliteit een verantwoordelijkheid in dezen.

H. Lambertuskerk, Lith.

9. Learning Community Religieus Erfgoed Oss

Herbestemmingstrajecten zijn intensief, vergen veel tijd en vragen een groot doorzettingsvermogen. Zeker bij de herbestemming van kerkgebouwen is onderling vertrouwen een essentieel aspect. Er is een grote mate van vertrouwelijkheid nodig, maar op een gegeven moment dient er ook naar buiten toe te worden getreden. Het (kunnen) omgaan met openheid is eveneens een wezenlijk onderdeel van herbestemming. Dat dit een spanningsveld is, is niet zo moeilijk voor te stellen. Wanneer ga je bijvoorbeeld bepaalde zaken naar buiten brengen, en wanneer niet? Wat vertel je wel, en wat niet? Als je alles op straat gooit, breng je de onderhandelingspositie van de eigenaar schade toe. Daarom is creativiteit nodig en een open blik. Dat leidt tot het zien van kansen. Elke herbestemming is uniek; er zijn geen blauwdrukken.

Er zijn veel voorbeelden van een bijzondere herbestemming, ook in het buitenland. Zo is in Keulen een kerkgebouw nog steeds in functie, maar tegelijkertijd ook een museum. Soms is een kerkgebouw vanwege de bouwkundige of maatschappelijke situatie niet meer te handhaven. Het is echter een verarming van de bebouwde omgeving om het kerkgebouw totaal te laten verdwijnen. Het handhaven van een deel van het gebouw, bijvoorbeeld de toren (Alphen), of als geconsolideerde ruïne (Dongen) is dan een mogelijkheid. De interesse van de jeugd voor de kerk, zeker als instituut, is gering. Herbestemming daarentegen heeft vaak wel hun interesse, tenminste als zij ermee worden geconfronteerd en worden uitgedaagd om mee te denken.

Succesvolle voorbeelden van herbestemming in de gemeente Oss zijn de kloosters in Geffen, Haren en Soeterbeek , de kapelanie in Oss, de pastorie in Deursen, en de kerken in Dennenburg en Oijen.

Creativiteit benutten – jongeren betrekken
De betrokkenheid van jongeren gaat in zijn algemeenheid niet verder dan het behoud van het gebouw. Bij een actieve dialoog kunnen er echter allerlei functionele creaties ontstaan. Als het gaat om creativiteit, laten jongeren keer op keer zien dat ze een meerwaarde kunnen hebben in het herbestemmingstraject. Zeker als sprake is van een impasse in het denkproces rond een herbestemming is het verstandig om jongeren, die op zich niet aan een partij verbonden zijn, in te schakelen als denktank. Niet dat hun inbreng op voorhand zaligmakend is, maar ze kunnen iets vernieuwends brengen. Daarnaast is het sowieso goed voor geloofsgemeenschappen om met jongeren in contact te zijn en voeling met hen te houden.

Learning Community Religieus Erfgoed Oss
Vanuit de Willibrordusparochie is het initiatief genomen om rond het thema religieus erfgoed de dialoog en creativiteit te faciliteren tussen parochianen, studenten, inwoners en betrokkenen over de toekomst van kerkgebouwen.
Dit heeft geleid tot het project 'Learning Community / OntwerpLab Religieus Erfgoed', waarin de Willibrordusparochie, de Benedictusparochie, de Talentencampus Oss en Urban Labs van de Technische Universiteit Eindhoven concreet samenwerken. Het project wordt hieronder toegelicht.
Inmiddels is het samenwerkingsverband uitgebreid met de Titus Brandsmaparochie, PKN-Oss en de Moslimgemeenschap Milli Gorus Mescidi Cuma Moskee.

Het belangwekkende van 'Learning Community Religieus Erfgoed Oss' is niet alleen dat er nu structureel een ontmoetingsplaats is waar geloofsgemeenschappen met elkaar de dialoog voeren, maar dat dit samenwerkingsverband zich ook naar buiten toe richt, waaronder naar jongeren toe. Daarnaast is het een broedplaats van creativiteit.

Project 'Learning Community / OntwerpLab Religieus Erfgoed Oss'
De Technische Universiteit Eindhoven heeft binnen de leerstoel 'Urbanism & Urban Architecture' een programma 'Urban Lab', dat zich onder meer richt op de problematiek van de vrijkomende kerkgebouwen.
Op 19 maart 2019 werd door Urban Labs op een bijeenkomst in de voormalige Pauluskerk in Oss, waar gesproken werd over de gemeentelijke kerkenvisie, een inhoudelijke bijdrage geleverd met als thema: De kerk als bouwsteen voor gebiedsontwikkeling. Het inspireerde tot meer.

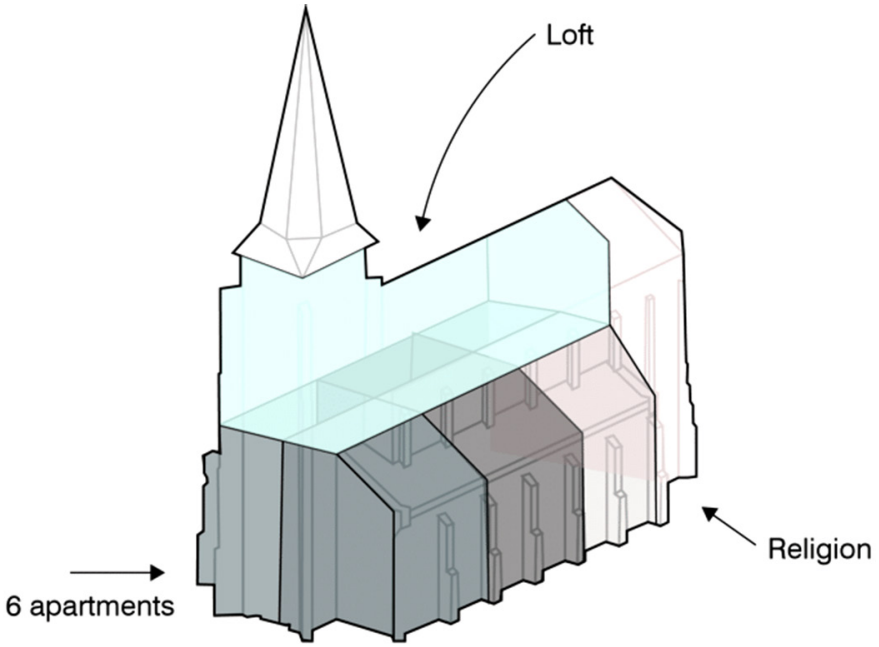
Urban Labs en Learning Community Religieus Erfgoed Oss vonden elkaar in een samenwerkingsproject dat de naam kreeg: 'Learning Community / OntwerpLab Religieus Erfgoed Oss'. Uitkomst hiervan was dat studenten van de Masteropleiding 'Architecture, Building and Planning' in het studiejaar 2019-2020 plannen hebben ontwikkeld voor vijf kerkgebouwen in de gemeente Oss, namelijk de St. Benedictuskerk in Teeffelen, de St. Lambertuskerk in Maren-Kessel, de St. Servatiuskerk in Megen en de Visserskerk en de Heilig Hartkerk te Oss. In samenspraak met de betrokken geloofsgemeenschappen hebben de studenten de mogelijkheden verkend voor een toekomstig (neven)gebruik. Het uitgangspunt was om de eredienst en het religieus gebruik waar mogelijk te behouden.

Een student bedacht voor de St. Lambertuskerk in Maren-Kessel een gezond heidscentrum bij de nieuwe entree, een gemeenschappelijke ruimte in het kerkschip en een gebedsplaats pal onder de toren. Zijn gedachte hierbij is om de kerk meer dan nu de spil van het dorp te laten zijn. Een andere student maakte hiervan het onderstaande schetsontwerp met een nieuwe zijdelingse entree, waardoor een meervoudig gebruik beter mogelijk is.

Ook in het nieuwe schooljaar wordt de samenwerking tussen de Willibrordusparochie, de Benedictusparochie, Urban Labs van de Technische Universiteit Eindhoven en de Talentencampus Oss gecontinueerd. In het komende jaar zullen studenten van Avans Hogescholen hierbij aansluiten. Zij zullen de financiële haalbaarheid van de plannen onderzoeken, waardoor dit project nog meer aan gezag wint. Aldus krijgt deze 'learning community' voor Oss nog meer inhoud en daarmee nog meer betekenis. Door thema's als woningnood en leefbaarheid in kleine kernen te verbinden aan de problematiek van de vrijkomende kerkgebouwen wordt de maatschappelijk relevantie vergroot.

Ontwerp voor de St. Lambertuskerk in Maren-Kessel door student Sylvie Teskova , TU/e Urban Labs 2020.

Ontwerp oor zes appartementen, een loft en een kapel voor de St. Servatiuskerk in Megen door student Eva Boon, TU/e Urban Labs 2020.

10. Religieus erfgoed als rode draad voor gemeentelijk beleid

Religieus erfgoed zit in het DNA van elke (voormalige) stad en dorp van de gemeente Oss. Gesprekken met belangengroepen en bestudering van de historie en kennis van het gebied maken duidelijk: er zijn tal van mogelijkheden voor het religieus erfgoed als verbindende schakel tussen beleidsthema's.

Eigenlijk is de gemeente Oss een regio: een centrale stad met tientallen dorpen er omheen. De historie is overal zichtbaar in het gebied: het religieus erfgoed langs de meanderende Maas aan beide zijden van de rivier, bij de Romeinse restanten in Maren-Kessel, de historische betekenis van Megen en het Land van Ravenstein, van Keent naar Herpen en via Herperduin en de zuidelijke geledingszone over de hoge dekzandrug en de Peelrandbreuk – via Vorstengrafdonk – naar de Geffense plas en Geffen. Naar het noorden de uitgestrekte polder, en dan in het hart van dat alles zien wij de stad Oss.

De Zuiderwaterlinie als onderdeel van het militaire erfgoed, de komende dijkverzwaringen en de contacten met de buurgemeenten ten noorden van de Maas bieden extra kansen, juist ook voor het religieus erfgoed.

Het religieus erfgoed, ingebed in deze landschappelijke diversiteit, maar ook verbonden met militair en industrieel erfgoed, heeft veel kansen. De grootte van Oss met bijna 100.000 inwoners gekoppeld aan ondernemende partijen, burgerinitiatieven, onderwijs, anticiperende overheid, intensief verenigingleven maakt de gemeente aantrekkelijk voor wonen, werken, toerisme, gemeenschappelijke activiteiten en vrijetijdsbesteding. Het religieus erfgoed kan daarbij van grote meerwaarde zijn. De potentie van Oss is dus groot.

Een overduidelijk voorbeeld van toeristische potentie zijn de vestingsteden Megen en Ravenstein. Behalve de veelheid aan religieus erfgoed, zijn beide steden, liggend aan de meanderende Maas, belangrijke bastions van de Zuiderwaterlinie. Dit is een belangrijke toeristische trekpleister in wording.
Een noemenswaardig initiatief is Vrijstaat Land van Ravenstein, een stichting die de bijzondere geschiedenis van het Land van Ravenstein onder de aandacht wil brengen.

Het bijzondere is dat het religieus erfgoed en het militair erfgoed een duidelijk raakvlak hebben. Het is op zich niet al te moeilijk om dat te duiden en duidelijk

Het Lodewijkskerkje in Oijen.

voor het voetlicht te brengen. Het verhaal van de katholieke enclaves (Land van Ravenstein en Graafschap Megen) hoort, evenals dat van het militair en industrieel erfgoed, tot het DNA van de regio. Oss kan hier garen bij spinnen, door:

- themalijnen (o.a. religieus erfgoed en militair erfgoed) te ontwikkelen, waarbij nadrukkelijk ook oog is voor de dwarsverbanden daartussen;
- storytelling ontwikkelen, gericht op de beleving van het verleden.

De bestaande visie op de Vrijetijdseconomie van Oss richt zich vooral op de natuurkwaliteiten van de Maashorst. Onmiskenbaar een prachtig en zeer waardevol gebied. Bovenstaande opsomming geeft aan dat andere kernkwaliteiten van de gemeente Oss ook focus verdienen.

Dit vraagt om een sterk, daadkrachtig en actief gemeentelijke visie op een verscheidenheid van beleidsterreinen. Door een duidelijke visie met een realistisch uitvoeringsprogramma zullen ondernemers zich aangespoord voelen om activiteiten in gang te zetten. De rol van de gemeente ligt met name op het gebied van:

1. visie- en beleidsontwikkeling;
2. kernkwaliteiten benoemen;
3. samenhang en dwarsverbanden naar andere relevante terreinen leggen; de ontwikkelingen met de Zuiderwaterlinie zijn daar voorbeelden van;
4. voorwaarden scheppen: faciliteren van ondernemerschap door het bestemmingsplan / omgevingsplan pro-actief te actualiseren;
5. inspireren en meedenken (bijvoorbeeld met het zoeken naar projectsubsidies);
6. goede informatievoorziening en communicatie tussen stakeholders bevorderen.

Kernkwaliteiten religieus erfgoed benoemen

In het kader van het te ontwikkelen gemeentelijk beleid voor wonen, werken, vitaliteit van de samenleving en toerisme is het van belang om de kernkwaliteiten op religieus gebied te benoemen. Wat zijn de pareltjes die moeten worden gekoesterd? Zonder andere objecten / religieuze ensembles tekort te willen doen hieronder een aantal highlights die de gemeente Oss aantrekkelijk maken:

- de Luciakerk in Ravenstein: de bouwstijl is uniek, het interieur is meer dan waardevol, het historisch verhaal is aansprekend;
  (nota bene, deze kwalificatie brengt met zich mee dat bepaalde vormen van herbestemming, bijvoorbeeld appartementen in de kerk, niet gewenst zijn);
- de Garnizoenskerk, vanwege de link naar het militair erfgoed;
- de Sint Jan de Doperkerk in Neerlangel met de oudste Romaanse toren in onze provincie;
- de rijksmonumentale dorpskerkenroute langs / nabij de Maasdijk tussen Ravenstein – Megen – Lith;
  (een stevig toeristisch beleid zal ondernemers eerder aanmoedigen om in een van de kerken langs de dijk een atelier / museale functie / Bed & Breakfast te vestigen. Daarmee wordt een impuls gegeven aan een toekomstbestendige, nieuwe functie voor een aantal van de vrijkomende kerkgebouwen);
- de kloostercomplexen in Megen in combinatie met storytelling;
- de Lodewijkskerk van Oijen (in combinatie met het kasteel van Oijen);
- de meer dan 300 jaar oude Joodse begraafplaats te Geffen, in combinatie met de industriële ontwikkeling van Oss en het verhaal van de Holocaust '40-'45;
- de Michaëlkerk in Dennenburg met muurwerk in het schip uit de 11e eeuw, een van de oudste kerken van Noord-Brabant.

En zo kunnen er nog meer 'uitstapjes' worden gemaakt. In de bijlagen staan de vele monumentale religieuze gebouwen in de gemeente Oss vermeld. Het is nu meer dan ooit de tijd dat de kansen die het religieus erfgoed in de gemeente Oss biedt op het gebied van erfgoedtoerisme – in combinatie met andere themalijnen – beter voor het voetlicht worden gebracht.

Klooster Franciscanen in Megen.

11. Leidraad voor herbestemming kerkgebouwen

Het aantal kerkgebouwen in de gemeente Oss dat overcompleet raakt, zal de komende jaren alleen maar toenemen. Op dit moment staan van de 25 kerkgebouwen er 3 leeg en in 7 kerkgebouwen vinden nog slechts op beperkte schaal vieringen plaats. Verder is het proces om te komen tot een gebouwenplan binnen de meeste katholieke parochies nog gaande. Verwacht kan worden dat dit op termijn zal resulteren in nog meer kerkgebouwen met een beperkte religieuze functie. Het aantal kerkbezoekers laat immers nog altijd een (sterk) dalende lijn zien. Daarnaast dreigt er een tekort aan priesters, zodat het op een gegeven moment simpelweg fysiek niet meer mogelijk is om voor alle kerkgebouwen een voorganger te vinden voor een kerkdienst. Dit geldt met name voor de katholieke parochies. De wens om parochies te laten fuseren zal alleen om die reden al toenemen. Verder is er de al maar groter wordende financiële problematiek. Als steeds minder mensen de gang naar een kerk maken voor bijwonen van een viering, ontstaat er een negatief kostenplaatje. Op een gegeven moment zal dat leiden tot een ingrijpen van het kerkbestuur om de kosten te beheersen. Het geld dat vrijkomt bij de verkoop van een kerk wordt door de parochies besteed om de overblijvende gebouwen in stand te houden.
Bij de protestantse kerken in de gemeente Oss is de situtatie in het algemeen minder ernstig, maar ook hier speelt de beperkte omvang van de geloofsgemeenschap een rol.

Kortom, er staat nog heel wat te wachten in het ontkerkelijkingsproces mét als uitkomst dat meer en meer kerkgebouwen overcompleet raken. Dit vraagt om een proactieve houding. Belangrijk is dat men zo goed mogelijk voorbereid het herbestemmingstraject kan ingaan. De ervaring leert dat dan de beste resultaten kunnen worden geboekt… en dat er draagvlak is.

Om hieraan een bijdrage te leveren heeft de Stuurgroep Religieus Erfgoed Oss een leidraad ontwikkeld, die is gebaseerd op het 'Protocol (her)bestemming kerkelijke gebouwen' van het Bisdom van Breda. Vertrekpunt is het parochieplan, waarin de pastorale visie voor de toekomst wordt beschreven. Een onderdeel van het parochieplan is het parochieel gebouwenplan.

Totstandkoming parochieel gebouwenplan
Bij het opstellen van een gebouwenplan worden normaliter de volgende stappen doorlopen:

De Sint Jan de Doperkerk in Neerlangel staat al een tijd leeg. Het kerkgebouw is formeel nog niet aan de eredienst ontrokken. Dorpsbewoners hebben inmiddels het beheer van de kerk op zich genomen in goed overleg met het parochiebestuur en zorgen er voor dat het kerkgebouw regelmatig open is als plek voor bezinning.

1) Oriëntatiefase
- Instellen gebouwenadviescommissie; informeren parochianen over de opdracht aan die commissie;
- Verzamelen gegevens ten behoeve van het op te stellen gebouwenplan:
  - algemene gegevens object: o.a. kadastrale informatie; aanwezigheid bij-ruimten, bijv. een parochiezaal; wordt beschikt over een rapportage van het kerkelijk kunstbezit?
  - pastoraal-liturgische gegevens: o.a. hoeveel zitplaatsen heeft de kerk? cijfers kerkbezoek; hoeveel vieringen per week? is er bij de kerk een begraafplaats en hoe is die gesitueerd? hoeveel vrijwilligers zijn er?
  - parochiële gegevens: o.a. hoeveel kerken en kapellen zijn er binnen de parochie? Hoe zit het met de vitaliteit van de verschillende parochiekernen?
  - bouwkundige gegevens: wat is de huidige bouwkundige staat van de kerk? wat is de monumentale status? is er een meerjaren onderhouds-

plan? is de toren ook in eigendom van de parochie?
- financiële gegevens: o.a. wat zijn de instandhoudingskosten voor de komende 10 jaar; wat zijn de energiekosten; zijn er voor het onderhoud van de kerkelijke gebouwen gelden gereserveerd; wat zijn de inkomsten;
- gegevens externe partijen: o.a. info gemeentelijk bestemmingsplan.

Op basis van het pastoraal plan en de verzamelde gegevens brengt de gebouwenadviescommissie in kaart wat de behoefte van de parochie is aan kerkelijke gebouwen is en wat het beoogd gebruik van de huidige kerkgebouwen is. De commissie overhandigt het concept-gebouwenplan aan het kerkbestuur, waarna het bestuur tot een voorgenomen gebouwenbesluit komt. Dit wordt voorgelegd aan de bisschop. Het is zeer aanbevelenswaardig dat dit voorgenomen gebouwenbesluit – in vertrouwelijkheid – ook ter kennis wordt gebracht aan het college van Burgemeester & Wethouders. Uit oogpunt van een goede omgang met elkaar en een gedeeld belang dat het religieus erfgoed naar de toekomst toe zo goed mogelijk in stand wordt gehouden, is het van belang dat men op dit gebied elkaar vroegtijdig informeert over op handen zijnde veranderingen. Daarom is een goede onderlinge vertrouwensrelatie heel wezenlijk. Daar moet van beide kanten aan gewerkt worden.

2) Vaststellingsfase
In geval het een r.k. kerkgebouw is, is het aan de bisschop om toe te stemmen dat het voorgenomen besluit, al dan niet gewijzigd, inzake de toekomst van de kerkelijke gebouwen wordt voorgelegd aan de parochianen. Deze zouden tenminste tweemaal de gelegenheid moeten krijgen om geïnformeerd en gehoord te worden over de plannen.
Nadat de parochianen zijn gehoord stelt het kerkbestuur het gebouwenplan vast. In geval het een r.k. kerkbestuur betreft, kan pas tot uitvoering worden overgegaan nadat de instemming van de bisschop is verkregen. Hierna worden de parochianen en andere belangstellenden geïnformeerd over de genomen besluiten.

3) Uitvoeringsfase
Wanneer een kerkgebouw wordt herbestemd, als onderdeel van het uitvoeringsprogramma horende bij het parochieel gebouwenplan, is het aanbevelenswaardig dat er binnen de parochie, met ondersteuning van het bisdom, een commissie wordt gevormd die de herbestemming gaat voorbereiden.

Een van de taken van die commissie is het opstellen van een bidbook. Het Bisdom van Breda alsook een aantal grote monumentengemeenten, waaronder de gemeente 's-Hertogenbosch, hebben hier hele goede ervaringen mee. In het 'Protocol (her)bestemming kerkelijke gebouwen' is daarover opgenomen: 'Twee jaar geleden is voor het eerst een bidbook gehanteerd bij een herbestemming. De ervaringen daarmee waren zo positief, dat we gaandeweg bij alle herbestemmingen met een bidbook zijn gaan werken. Een bidbook is vergelijkbaar met een uitgebreide verkoopbrochure voor een gebouw. Het bevat alle praktische, juridische en feitelijke informatie over een kerkgebouw die voor een nieuwe eigenaar van belang is.'

De inhoud van het bidbook moet worden goedgekeurd door het kerkbestuur, en als een r.k. kerkgebouw betreft, dient ook de bisschop zijn fiat er aan te geven.
In het bidbook staat ook de waardebepaling van het kerkgebouw vermeld. De waardebepaling voor het her te bestemmen kerkelijk gebouw wordt opgesteld door een beëdigd en onafhankelijk taxateur.
Vanwege de vertrouwelijke informatie wordt het bidbook alleen aan serieuze kandidaat-kopers ter kennis gesteld.

Als het bovenbeschreven proces succesvol wordt afgerond, wordt een voorlopige koopovereenkomst opgesteld. Bij herbestemming wordt het kerkgebouw aan de eredienst onttrokken. Onderdeel van de herbestemming is ook een besluit over de inventaris van de kerk.
Binnen de r.k. kerk wordt het besluit tot verkoop genomen door de bisschop.

4) Flankerend beleid
Als een kerkgebouw wordt afgestoten is het aan het parochiebestuur om de parochianen, die 'hun' kerk kwijt raken, vroegtijdig te informeren en zo nodig te begeleiden. Voor nagenoeg alle kerkbesturen is het afstoten van een kerkgebouw een niet-alledaags gebeuren. Het is niet alleen een zeer complex traject, waar heel veel (verschillende) expertise voor nodig is, het brengt meestal ook veel emotie en – begrijpelijk ook – boosheid teweeg.

Actieve ondersteuningsrol bisdom nodig
Vanuit de constatering dat bij veel parochies de herbestemmingsproblematiek hen boven het hoofd groeit, doet de Stuurgroep Religieus Erfgoed Oss een dringend appèl aan het Bisdom van 's-Hertogenbosch om een diocesane commissie in het leven te roepen die beschikt over de nodige deskundigheden en communicatieve vaardigheden om parochiebesturen bij te staan in het traject van herbestemming en herinrichting van kerkgebouwen. Nu al lopen veel parochiebesturen over; het zou "doodzonde" zijn als ze verdrinken. Om dat te voorkomen is een ondersteuningsstructuur vanuit het bisdom meer dan gewenst. Zeker met het oog op al die herbestemmingen die er nog aan zitten te komen, dienen de parochiebesturen ontzorgd te worden.

12. Samenvatting – beleidsaanbevelingen

De problematiek van de vrijkomende kerkgebouwen binnen de gemeente Oss staat nog maar in de beginfase. Naar verwachting zullen de komende jaren nog vele kerkgebouwen overcompleet raken. Vanwege het belang van het religieuze erfgoed voor de gemeente en de gemeenschap vraagt dit om een actieve betrokkenheid. Het kerkbestuur is overigens in eerste instantie de probleemeigenaar.

Kerkbestuur
Belangrijk is dat een kerkbestuur een pro-actieve houding aanneemt en niet afwacht. Hieronder een aantal aandachtspunten c.q. aanbevelingen:

- stel een gebouwenplan op;
- maak een communicatieplan en ga vroegtijdig de dialoog aan (met parochianen, burgerlijk overheid en betrokkenen uit de gemeenschap). De Stuurgroep Religieus Erfgoed heeft tijdens het overleg met dorps- en wijkraden vaak te horen gekregen dat er onvoldoende contacten zijn tussen de kerkgemeenschap en lokale organisaties, terwijl de lokale gemeenschap juist letterlijk en figuurlijk dichtbij is en de verbinding naar de leefgemeenschap kan versterken;
- zoek 'verbreding' naar de samenleving. Een kerk die midden in de samenleving staat kan rekenen op meer draagvlak. Ga daarom actief op zoek naar nevenactiviteiten die met het gebruik als kerk goed kunnen worden gecombineerd. Bijvoorbeeld een gedeelte van het kerkgebouw inrichten als museum, het verzorgen van rondleidingen in de kerk, het organiseren van tentoonstellingen, concerten e.d.
- stel de kerk met behulp van vrijwilligers dagelijks open. Dit is een belangrijk signaal: de kerk opent haar deuren c.q. stelt zich open. Daarmee wordt de kerk ook meer een 'Huis van de gemeenschap';
- bevorder dat de kerk weer midden in de gemeenschap komt te staan. De kerk kan een belangrijke functie vervullen in gemeenschapsopbouw, in het versterken van de leefbaarheid in een dorp en de onderlinge sociale cohesie;
- maak een bidbook van de kerkgebouwen die op de nominatie staan om afgestoten te worden;
- stel je open voor creatieve oplossingen, bijvoorbeeld met betrekking tot nevenbestemmingen. Natuurlijk zal dit zeer zorgvuldig moeten gebeuren, maar met een goede onderbouwing van een plan kan er wellicht meer dan in eerste instantie wordt gedacht. Ook in andere plaatsen wordt nagedacht over de mogelijkheid van nevenbestemming, zoals in Malden waar het bestuur van de H. Antonius Abtparochie het kerkgebouw wil splitsen voor drie toekomstige gebruikers;
- benut de (denk)kracht van jongeren (zie: hoofdstuk 9 'Learning community');
- zoek samenwerking en overleg met andere parochies: samen ben je sterker en je leert van elkaar. Ga onderling meer de dialoog met elkaar aan;
- overweeg oecumenisch gebruik van kerkgebouwen. Tijdens het overleg met de kerkgenootschappen is dit een aantal keren naar voren gebracht. Mogelijk kan de Garnizoenskerk in Ravenstein hiervoor worden gebruikt. Daarmee kan dit kerkgebouw wellicht zijn religieuze functie behouden.

Pastorie Deursen met de kerk op de achtergrond.

Bisdom
Als het gaat om herbestemming van religieus erfgoed, blijkt er een grote ondersteuningsbehoefte bij veel kerkbesturen te zijn. Het ontzorgen van de parochiebesturen is een veelgehoorde cri de coeur!
Voor het bisdom van 's-Hertogenbosch is hier een actieve ondersteuningsrol richting de parochiebesturen weggelegd.

Op basis van gesprekken met kerkbesturen, betrokken parochianen en bewogen leden van dorps- en wijkraden wordt vanuit de Stuurgroep Religieus Erfgoed Oss de volgende aanbevelingen aan het Bisdom van 's-Hertogenbosch gedaan:

- ontzorg de parochie en het kerkbestuur. De leden van een kerkbestuur krijgen heel veel op hun bord, op velerlei terrein. Ook voor het (vrijwillige) lid van een kerkbestuur zijn er grenzen aan zijn/haar kunnen;
- biedt parochiebesturen actief ondersteuning bij herbestemmingsproblematiek aan. Het beleid van het Bisdom van 's-Hertogenbosch is op dit punt te veel decentraal gericht. Zorg dat de (her)bestemmingsproblematiek en de daarmee gepaard gaande zorgen de parochie(bestuurders) niet boven het hoofd groeit;
- kom onderling – binnen het Nederlandse episcopaat – meer tot afstemming en eenheid. Zo heeft het Bisdom van Breda een protocol opgesteld voor de (her)bestemming van kerkelijke gebouwen (www.bisdomvanbreda.nl/herbestemming), terwijl het Bisdom van 's-Hertogenbosch daar op punten weer van afwijkt.

Tijdens de gesprekken is verder diverse malen als aandachtspunt genoemd dat sommige parochies zich uitstrekken over meerdere gemeenten. Voor de desbetreffende parochiebesturen maakt dit het er niet gemakkelijker op, zeker als het gaat om (her)bestemmingstrajecten van kerkgebouwen.

Gemeente Oss

De gemeente Oss kan een positieve bijdrage leveren aan de instandhouding van religieus erfgoed, waaronder het herbestemmen van monumentale kerkgebouwen. Als hoeder van het erfgoed (nota bene, het overgrote merendeel van de kerkgebouwen heeft een monumentale status) mag dat ook van haar worden verwacht. Concreet gaat het dan om:

- het faciliteren van initiatieven, die gericht zijn op het bevorderen van de dialoog en de ideeënontwikkeling rond de instandhouding van vrijstaande en leegkomende kerkgebouwen;
- in dorpen en wijken waar behoefte is aan een dorps-/gemeenschapshuis de mogelijkheid verkennen of een vrijkomend kerkgebouw hiervoor geschikt is. Dit doet zich momenteel voor in Ravenstein en in Overlangel. In beide plaatsen staan kerkgebouwen, respectievelijk de Luciakerk en de H. Antonius Abtkerk, die voor een gemeenschapsfunctie zeker geschikt lijken. Ook hier geldt: kansen zoeken en benutten. Het kan leiden tot verschillende win-win situaties;
- religieus ergoed zoveel mogelijk betrekken bij ruimtelijke ontwikkelingsplannen. Enkele voorbeelden van mogelijke kansen:
  - de leegstaande kerk in Megen biedt kansen voor wonen, verduurzaming en de revitalisering van de stad in zijn algemeen.
  - in Herpen lijken er mogelijkheden te zijn om het oude schoolgebouw in het centrum te verbinden met een nieuwe functie van de kerk aan de overzijde van de straat. Extra woningbouw, een adequaat onderkomen voor het verenigingsleven, duurzaamheid, leefbaarheid en het gezichtsbepalende karakter van de kerk worden zo met elkaar gecombineerd en voor de toekomst geborgd.
- een gemeentelijke herbestemmingsagenda ontwikkelen. Het zoeken naar nieuwe functies voor de cultuurhistorisch waardevolle objecten die leegstaan of leeg komen is dé uitdaging voor de komende tijd. Enerzijds om cultuurhistorische waarden, identiteit en ruimtelijke kwaliteit te behouden, anderzijds om een bijdrage te leveren aan het vinden van oplossingen voor het probleem van de schaarse ruimte. Door middel van herbestemming en hergebruik van monumentale gebouwen kan hier invulling aan gegeven worden vanuit de visie: behoud door ontwikkeling.
  Binnen de gemeente Oss is religieus erfgoed een van de kernkwaliteiten. Een actieve opstelling bij herbestemming is in dezen daarom meer dan gewenst;
- het oppakken van de regierol in situaties dat er een impasse ontstaat in het herbestemmingstraject. Dat hoeft niet altijd door ambtelijke inzet, dat kan ook door bepaalde personen in te schakelen die vertrouwen genieten. Rond de Luciakerk gebeurt dat momenteel door de Dorpsraad Ravenstein met het Monumentenhuis Brabant in een verbindende rol naar een aantal stakeholders toe. De gemeente Oss is ook een van de deelnemers binnen dat 'helingsproces'. Die (regie)rol zal ook voor toekomstige situaties nodig zijn;
- het opstellen van een voucherregeling om het mede mogelijk te maken dat knelpunten worden opgelost en/of dat een impasse wordt doorbroken;
- de Garnizoenskerk, in gemeentelijk eigendom, een toekomstbestendige functie geven. Het aantal kerkbezoekers van de Garnizoenskerk is zo klein dat te verwachten is dat op niet al te lange termijn dit gebouw overcompleet raakt. Dit staat los van de vraag of het een overheidstaak is om een gebouw met een religieuze functie in eigendom te hebben. De Garnizoenskerk is belangrijk uit oogpunt van zowel het religieus als het militair erfgoed van Ravenstein. Momenteel wordt onder regie van de Dorpsraad Ravenstein een onderzoek uitgevoerd naar het gewenste voorzieningenniveau in relatie tot de wens om Ravenstein te vitaliseren. De Garnizoenskerk kan daarin een belangrijke functie krijgen. Dit vraagt om een actieve opstelling van de kant van de gemeente Oss;

- o het ontwikkelen van een aansprekend gemeentelijk toeristisch beleid, waarbinnen religieus erfgoed een van de themalijnen is. Zoals eerder hier al is vermeld, is het religieus erfgoed in Oss uniek te noemen. Het heeft toeristische potentie. Dit is tot nu toe onvoldoende benut. Door het religieus erfgoed een prominente plaats te geven in het kader van het erfgoedtoerisme wordt bijgedragen aan een verdienmodel voor kerkeigenaren. Een koppeling met de Zuiderwaterlinie kan hierbij tot een wederzijdse versterking leiden;
- o de gemeentelijke kerkenvisie inbedden in de gemeentelijke omgevingsvisie. De kerkenvisie kan ook dienen om (dwars)verbindingen te leggen naar andere beleidsterreinen die voor de gemeente betekenisvol zijn (bijv. leefbaarheid kleine kernen), alsook kan het een bouwsteen vormen voor gemeentelijke activiteiten die verplicht dienen te worden opgepakt (bijv. het opstellen van een Omgevingsvisie en Omgevingsplannen). Op grond van de Omgevingswet is de omgang met het cultureel erfgoed in de fysieke leefomgeving een van de zaken die de gemeente dient te 'wegen'. Bij de geplande dijkverzwaring kan dit eveneens aan de orde komen.

Taken en rollen overheden

De verschillende overheden (gemeente – provincie – rijk) hebben nog op een andere manier een betrokkenheid bij de instandhouding van (religieus) erfgoed. Het gaat dan met name om vergunningverlening, subsidieverstrekking en het houden van toezicht. In het kort worden die taken en rollen hier benoemd, zodat de verschillende belanghebbenden en betrokkenen hier rekening mee kunnen houden bij toekomstige activiteiten ten behoeve van het behoud van religieus erfgoed.

Gemeente Oss:

- aanwijzen gemeentelijke monumenten;
- verlenen van vergunningen aan de eigenaren van monumenten;
- toezicht houden op en handhaving van de verleende vergunningen;
- het instellen van een adviesorgaan op het gebied van de monumentenzorg (monumenten- of erfgoedcommissie), die in elk geval tot taak heeft het college van B&W te adviseren over wijzigingsaanvragen betreffende monumenten;
- toezicht houden op de instandhoudingsplicht van eigenaren van monumenten;
- het ontwikkelen van een omgevingsvisie en een omgevingsplan, waar (religieus) erfgoed deel van uitmaakt.

Garnizoenskerk, Ravenstein.

Provincie Noord-Brabant:

- adviseren betreffende rijksmonumentale gebouwen inzake sloop, ingrijpende wijzigingen,reconstructie en herbestemming reconstructie en herbestemming voor zover die buiten de bebouwde kom zijn gelegen;
- uitvoering 'Subsidieregeling cultureel erfgoed Noord-Brabant' ;
- in het kader van het 'Interbestuurlijk Toezicht' toezicht houden op de uitvoering van de Monumentenwet door gemeenten.

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed:

- adviseren betr. rijksmonumenten inzake sloop, ingrijpende wijzigingen, reconstructie en herbestemming;
- uitvoering 'Subsidieregeling instandhouding monumenten';
- beleidsbevordering en -ontwikkeling voor kwetsbare monumentencategorieën. Voor het religieus erfgoed heeft dit een uitwerking gekregen in de 'Agenda Toekomst Religieus Erfgoed' en de samenwerkingsovereenkomst van 10 november 2018 tussen overheden, kerkeigenaren en erfgoedorganisaties gericht op het ontwikkelen van een duurzaam toekomstperspectief voor het religieus erfgoed in Nederland;
- uitvoering 'Subsidieregeling herbestemming monumenten'.

De (subsidie)regelingen zijn aan verandering onderhevig. Voor de actuele stand van zaken kan contact worden opgenomen met het Monumentenhuis Brabant, dit is het provinciaal steunpunt voor de monumentenzorg in onze provincie.

De St. Michaelskerk in Dennenburg, de oudste kerk in de gemeente Oss (11e eeuw).

Bijlage A Kerkgebouwen in gebruik voor de eredienst

Naam	Plaats	Status	Bouwjaar	Waardevol interieur / roerende goederen	Eredienst	Kerkhof	Pastorie	Religieus ensemble
H. Willibrorduskerk	Berghem	Rijksmonument	1500	Ja	Ja	Nee	Ja	Ja
H. Willibrorduskerk	Demen	Rijksmonument	15e eeuw	Ja	1x per maand	Ja	Ja	Ja
St. Vincentiuskerk	Deursen	Gemeentelijk monument *	1874	Nee	1x per maand	Ja	Nee	Ja
Maria Magdalenakerk	Geffen	Rijksmonument	vóór 1497	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja
H. Lambertuskerk	Haren	Rijksmonument	1867	Ja	Sporadisch	Ja	Ja	Ja
St. Sebastianuskerk	Herpen	Rijksmonument	14e eeuw	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja
H. Lambertuskerk	Huisseling	Rijksmonument	1903	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja
H. Lambertuskerk	Lith	Rijksmonument	1900	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja
PKN Ned. Hervormde Kerk	Lith	Geen status	1953	Nee	Ja	Ja	Ja	Ja
H. Remigiuskerk	Lithoijen	Rijksmonument	1902	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja
St. Petrus Bandenkerk	Macharen	Rijksmonument	1867	Ja	sporadisch	Ja	Ja	Ja
H. Lambertus	Maren-Kessel	Gemeentelijk monument	1950	Ja	Ja	Nee	Nee	Nee
St. Victorkerk	Neerloon	Rijksmonument	14e eeuw	Ja	2x per maand	Ja	Ja	Ja
St. Servatiuskerk	Oijen	Geen status	1964	Ja	Ja	Ja	Nee	Ja
H. Geestkerk (Visserskerk)	Oss	Gemeentelijk monument	1925	ja	Ja	Ja	Nee	Ja
PKN Paaskerk	Oss	Geen status	1965	Nee	Ja	Nee	Nee	Nee
H. Hartkerk	Oss	Gemeentelijk monument	1921	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja
St. Jozefkerk	Oss	Geen status	1967	Ja	Ja	Nee	Ja	Ja
Grote Kerk	Oss	Rijksmonument	1859	Ja	Ja	Nee	Ja	Ja
H. Antonius Abtkerk	Overlangel	Rijksmonument	1854	Ja	2x per maand	Ja	Ja	Ja
Garnizoenskerk	Ravenstein	Rijksmonument	1641	Ja	2x per maand	Nee	Nee	Nee
St. Benedictuskerk	Teeffelen	Rijksmonument	1657	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja

** In het torenportaal van de St. Vincentiuskerk in Deursen bevindt zich een grafzerk, die is aangewezen als rijksmonument. Verder zijn er twee rijksmonumentale kerkklokken.*

Bijlage B Leegstaande kerkgebouwen

Naam	Plaats	Status	Bouwjaar	Waardevol interieur / roerende goederen	Eredienst	Kerkhof	Pastorie	Religieus ensemble
St. Servatiuskerk	Megen	Rijksmonument	1872	Ja	Nee	Nee	Nee	Nee
St. Jan de Doperkerk	Neerlangel	Rijksmonument	1300	Nee	Nee	Ja	Nee	Nee
St. Luciakerk	Ravenstein	Rijksmonument	1735	Ja	Nee	Nee	Ja	Ja

Bijlage C Herbestemde / gesloopte kerken

Naam	Plaats	Status	Bouwjaar	Kerkhof	Functie
Lodewijkskerkje	Oijen	Rijksmonument	1810	Ja	Wonen
St. Michaelskerk	Dennenburg	Rijksmonument	11e eeuw	Ja	Wonen
Laurentiuskerk	Dieden	Rijksmonument	12e eeuw	Nee	Atelier – Wonen
Archeologisch restant	Lithoijen	Archeologisch monument	12e eeuw	nee	Educatief
St. Pauluskerk	Oss	Gemeentelijk monument	1964	Nee	Maatschappelijk
PKN Gereform. Kerk	Oss	Geen status	1950	Nee	Wonen
Scheppingskerk	Oss	Geen status	1980	Nee	Uitvaartcentrum
Paterskerk (karmelieten)	Oss	Geen status	1905	Nee	Gesloopt
Voormalige synagoge aan de Koornstraat 1-11	Oss	Gemeentelijk monument	1831	Nee	Wonen
Voormalige synagoge aan de Oude Kerkstraat 12	Oss	Gemeentelijk monument	1958	Nee	Wonen

Bijlage D Kapellen in de gemeente Oss

Naam	Plaats	Status	Bouwjaar	Herbestemd	Ensemble
Mariakapel (wegkapel)	Berghem	Geen status	1957	Nee	nee
H.H. Antonius en Rochus	Deursen-Dennenburg	Rijksmonument	1745	Nee	Ja
Mariakapel	Geffen	Gemeentelijk monument	1950	Nee	Nee
Kapel Oude Klooster	Geffen	Gemeentelijk monument	1874	Nee	Ja
St. Annakapel	Herpen	Rijksmonument	1800	Nee	Nee
Bidkapel	Lith	Gemeentelijk monument	1920	Nee	Nee
St. Odradakapel	Macharen	Gemeentelijk monument	1960	Nee	Nee
Bidkapel	Maren-Kessel	Geen status	1971	Nee	Nee
St. Annakapel	Megen	Gemeentelijk monument	1800	Nee	Nee
Bidkapel - 7 Weeën	Megen	Rijksmonument	1733	Nee	Nee
Broeder Everarduskapel	Megen	Rijksmonument	1938	Nee	Ja
Josephkapel (Kloostercompex)	Oss	Geen status	1949	Ja – woning/museum	Ja
Het Willibrordus Putje	Oss	Gemeentelijk monument	1955	Nee	Nee
Kapel voormalig kloostercomplex/seminarie	Oss	Geen status	1883	Ja - kantoorpand	Ja
Ziekenhuiskapel	Oss	Gemeentelijk monument	1959	Ja – restaurant	Ja
St. Jozefkapel	Ravenstein	Rijksmonument	1875	Nee	Ja
Statie van de Jezuïetenkapel	Ravenstein	Rijksmonument	1901	Ja – woning	Nee
Mariakapel	Teeffelen	Gemeentelijk monument	1950	Nee	ja

Bijlage E Kloosters in de gemeente Oss

Naam	Plaats	Congregatie / Religieuze orde	Periode	Status	Herbestemd	Religieuze functie	Ensemble / ruimtelijk
O.L.V. van Altijddurende Bijstand (Wilberthof)	Berghem	Zusters van Liefde van Schijndel	1884 - 1982	Gemeentelijk monument	Ja – wooncomplex	Nee	Ja
Klooster Soeterbeek	Deursen-Denneburg	Augustinessen	1733-1997	Rijksmonument	Ja – congrescentrum	Nee	Ja
Klooster Liefdezusters Kostbaar Bloed	Deursen-Dennenburg	Liefdezusters van het Kostbaar Bloed	1933 - 1938	Geen status	Ja – woning	Nee	Nee
Het Oude Klooster	Geffen	Zusters van Liefde	1873-1970	Gemeentelijk monument	Ja – verzorgingshuis & gemeenschapshuis	Nee	Ja
Klooster Bethlehem	Haren	Zusters Penitenten	1506 – 1965 (wisselend)	Rijksmonument	Ja – feestlocatie (staat nu te koop)	Nee	Ja
Huis van de H. Henricus	Herpen	Franciscanessen van Veghel	1896 – 1992	Gemeentelijk monument	Ja – woning	Nee	Nee
Norbertusgesticht / Klooster Jerusalem	Lithoijen	- Zusters van J.M.J. > tot 1949 - Zusters Penitenten > tot 1960	1884 - 1960	Gemeentelijk monument	Ja – winkel	Nee	Ja
Clarissenklooster	Megen	Clarissen	1721 - heden	Rijksmonument	Nee	Ja	Nee
Franciscanenklooster	Megen	Franciscanen	1648 - heden	Rijksmonument	Nee	Ja	Ja
St. Josef Klooster	Oijen	Zusters van Liefde van Schijndel	1894 – 1993	Gemeentelijk monument	Ja – zorgwoningen	Nee	Ja
H. Hartklooster/ Margaretha Mariagesticht	Oss	Zusters van de Choorstraat	1922 -1961	Gemeentelijk monument	Ja – kantoorpand & appartementen	Nee	Ja
Sancta Johanna	Oss	Dochters van Onze Lieve Vrouw	1904 – 1913	Rijksmonument	Ja – museum	Nee	Ja
Maria-Theresia Klooster	Oss	Karmelietessen	1958 - 1968	Geen status	Ja – wooncomplex	Nee	Nee
Priorij Fons Vitae	Oss	Benedictinessen van het H. Sacrament	1952 – 2007	Gemeentelijk monument	Ja – zorgwoningen	Nee	Nee

Bijlage E Kloosters in de gemeente Oss (vervolg)

Karmelietenklooster	Oss	Karmelieten	1967 - 1982	Geen status	In ontwikkeling – wooncomplex	Nee	Nee
Fraterskloosterr H. Nicolaas van Poppel	Oss	Fraters van Tilburg	> 1887 – 1961 > 1961 – 1983 (nieuwbouw)	Gemeentelijk monument	Ja - kantoorpand	Nee	Ja
Karmelietenklooster	Oss	Karmelieten	1890-1970	Gesloopt	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.
Kloostergemeenschap Societas Jesu	Ravenstein	Jezuïeten	1636 - 1865	Voormalige pastorie e.o.	Sloop - nieuwbouw	nee	Ja
Huize Nazareth	Ravenstein	- Augustinessen > 1845 - 1922 - Zusters van J.M.J. > 1922 - 2006	1845 – 2006	Gemeentelijk monument	Ja – wooncomplex (in ontwikkeling)	Nee	Ja

Bijlage F : Begraafplaatsen en rijksmonumentale grafmonumenten

Naam	Plaats	Status	Bouwjaar	Gebruik
Begraafplaats St. Willibrordus	Berghem	Geen status	Onbekend	In gebruik
Begraafplaats St. Willibrordus	Demen	Geen status	Onbekend	In gebruik
Begraafplaats Heilig Hart van Jezus	Demen	Rijksmonument	1870	In gebruik
Grafmonument J.B. van den Bergh	Demen	Rijksmonument	1855	n.v.t.
Grafmonument P.A.M. van den Bergh	Demen	Rijksmonument	1866	n.v.t.
Grafkruis W.H. van den Bergh	Demen	Rijksmonument	1865	n.v.t.
Grafkruis H.H. van den Bergh	Demen	Rijksmonument	1847	n.v.t.
Grafmonument P.A. van den Bergh	Demen	Rijksmonument	1866	n.v.t.
Begraafplaats St. Vincentius	Deursen-Dennenburg	Geen status	Onbekend	In gebruik
Begraafplaats St. Michaël	Deursen-Dennenburg	Geen status	Onbekend	Buiten gebruik
Begraafplaats Maasdijk	Dieden	Geen status	Onbekend	Buiten gebruik
Joodse begraafplaats	Geffen	Rijksmonument	1693	Buiten gebruik
Begraafplaats Heilige Maria Magdalena	Geffen	Geen status	Onbekend	In gebruik
Begraafplaats St. Lambertus	Haren	Rijksmonument	1900	In gebruik
Begraafplaats St. Sebastianuskerk	Herpen	Geen status	Onbekend	In gebruik
Begraafplaats St. Lambertuskerk	Huisseling	Rijksmonument	1850	In gebruik
Begraafplaats Heilige Lambertus	Lith	Rijksmonument	1885	In gebruik
Begraafplaats PKN Kerk	Lith	Geen status	Onbekend	In gebruik
Begraafplaats Heilige Remigius kerk	Lithoijen	Geen status	Onbekend	In gebruik
Begraafplaats St. Petrus Bandenkerk	Macharen	Geen status	Onbekend	In gebruik
Voormalige begraafplaats	Maren-Kessel	Rijksmonument	1915	Buiten gebruik
Begraafplaats Heilige Lambertus	Maren-Kessel	Geen status	Onbekend	In gebruik
Gemeentelijke begraafplaats (Clarissenklooster, St. Josephsberg)	Megen	Rijksmonument	Onbekend	In gebruik
Grafmonument R. Libotte	Megen	Rijksmonument	1859	n.v.t.
Begraafplaats Franciscanen klooster	Megen	Geen status	Onbekend	In gebruik
Begraafplaats St. Jan de Doper Kerk	Neerlangel	Geen status	Onbekend	In gebruik
Begraafplaats St. Victorkerk	Neerloon	Geen status	Onbekend	In gebruik
Begraafplaats St. Servatius kerk	Oijen	Geen status	Onbekend	In gebruik
Begraafplaats hervormde kerk, Lodewijkskerkje	Oijen	Geen status	Onbekend	In gebruik

Bijlage F : Begraafplaatsen en rijksmonumentale grafmonumenten (vervolg)

Begraafplaats St. Servatius kerk	Oijen	Geen status	Onbekend	In gebruik
Begraafplaats hervormde kerk, Lodewijkskerkje	Oijen	Geen status	Onbekend	In gebruik
Begraafplaats Hoogen Heuvel	Oss	Geen status	Onbekend	In gebruik
Begraafplaats Heilig Hart kerk	Oss	Geen status	Onbekend	In gebruik
Begraafplaats Eikenboomgaard	Oss	Rijksmonument	1872	In gebruik
Grafmonument Antoon Jurgens en Johanna Lemmens	Oss	Rijksmonument	1880	n.v.t.
Grafmonument Henri Jurgens en Theodora Waardenburg	Oss	Rijksmonument	1888	n.v.t.
Grafmonument Joannes W. Jurgens en Maria B. Feijen	Oss	Rijksmonument	1887	n.v.t.
Grafmonument Jan Jurgens en Josina Jansen	Oss	Rijksmonument	1903	n.v.t.
Kindergraf Willem Jurgens	Oss	Rijksmonument	Onbekend	n.v.t.
Kindergraf n.n. Jurgens	Oss	Rijksmonument	Onbekend	n.v.t.
Kindergraf Hendrica M. Jurgens	Oss	Rijksmonument	Onbekend	n.v.t.
Kindergraf Jan F.M. Jurgens	Oss	Rijksmonument	Onbekend	n.v.t.
Kindergraf Anna Maria Jurgens	Oss	Rijksmonument	1880	n.v.t.
Grafmonument Peter Jansen	Oss	Rijksmonument	ca. 1900-1910	n.v.t.
Grafmonument Maria Catharina Jansen	Oss	Rijksmonument	1905	n.v.t
Grafmonument Albertus Jansen	Oss	Rijksmonument	1907	n.v.t.
Grafmonument Allegonda Jansen	Oss	Rijksmonument	1909	n.v.t
Kindergraf Marinus van Erp	Oss	Rijksmonument	Onbekend	n.v.t.
Kindergraf Antonius F.H. van Erp	Oss	Rijksmonument	1891	n.v.t.
Kindergraf Nicolaas Adrianus H.G. van Erp	Oss	Rijksmonument	Onbekend	n.v.t.
Kindergraf Henricus A.J. van Erp	Oss	Rijksmonument	Onbekend	n.v.t.
Kindergraf Carolina M.J. van Erp	Oss	Rijksmonument	1899	n.v.t.
Grafmonument Nicolaas Antonius van Erp	Oss	Rijksmonument	1909	n.v.t.
Grafmonument Maria J. van Erp	Oss	Rijksmonument	Onbekend	n.v.t.
Kindergraf Eugenie B.A. Croes	Oss	Rijksmonument	1886	n.v.t.
Calvarieberg	Oss	Rijksmonument	1872	n.v.t.
Begraafplaats Don Bosco	Oss	Geen status	Onbekend	In gebruik
Begraafplaats Gerardus Majella	Oss	Geen status	Onbekend	In gebruik
Joodse begraafplaats	Oss	Geen status	1888	In gebruik
Begraafplaats Antonius Abt Kerk	Overlangel	Geen status	Onbekend	In gebruik
Begraafplaats Luciakerk	Ravenstein	Rijksmonument	1860	In gebruik